

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Charakteristika a rozbor Voltairovy narativní tvorby

Klára Loučimová

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Charakteristika a rozbor Voltairovy narativní tvorby

Klára Loučimová

Vedoucí práce:

Mgr. Daniela BLAHUTKOVÁ, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Poděkování:

Mé poděkování patří paní Mgr. Daniele Blahutkové, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala.

Obsah:

1. Úvod	1
2. Osvícenství	3
3. Voltaire	5
3.1. Voltaire filozof a osobnost dobového kulturního života	5
3.2. Voltaire osvícenec	8
3.2.1. Antiklerikalismus	8
3.2.2. Deismus	9
3.2.3. Zaujetí přírodními vědami	9
3.2.4. Teorie poznání	10
3.2.5. Pojetí společnosti a dějin	10
4. Voltairova narativní próza	12
5. Candide	14
5.1. Úvod	14
5.2. Postavy	17
5.3. Motivická a hodnotová výstavba	22
5.3.1. Schematizace světa	22
5.3.2. Candidova cesta	22
5.3.3. Motivy povídky	24
5.3.3.1. Zlo a zpochybnění optimismu	25
5.3.3.2. Odpověď na otázku praxe	26
6. Micromegas	29
6.1. Úvod	29
6.2. Postavy	30
6.3. Motivická a hodnotová výstavba	33
6.4. Inspirace vědou	34
7. Prostřáček	36
7.1. Úvod	36
7.2. Postavy	37
7.3. Motivická a hodnotová výstavba	39
8. Závěr	41
9. Seznam použité literatury	43
10. Resumé	45

1. ÚVOD

V 18. století dochází v Evropě k myšlenkovému převratu. Rozvíjí se velmi široké ideové hnutí, které je nazýváno osvícenství. Osvícenství se rozšířilo do mnoha zemí Evropy, ve Francii ale dostalo výrazný politický charakter. Jednou z nejvýznamnějších osobností, nejen francouzského osvícenství, je nepochybně François Marie Arouet - neboli Voltaire. Právě jeho dílem, konkrétně rozborem jeho narativní prózy, se budu ve své práci zabývat.

Tento všestranný myslitel, působící jako spisovatel, filozof i historik nepochybně vstoupil do dějin a zanechal v nich velkou stopu. Často se setkáme s označením spisovatel a básník, kterým nepochybně byl, ale tento aspekt by ho neměl zastínit jako filozofa, protože především filozofii se postupem času věnoval. Nadání spisovatele však dalo Voltairovi možnost šířit své myšlení nejen k filozoficky vzdělanému publiku.

Ve své práci se zaměřím zejména na rozbor povídek *Candide*, *Micromegas* a *Prostřáček*. Tyto povídky jsem si zvolila kvůli řadě společných rysů. Hlavní postavy všech tří povídek jsou vyhnány do naprosto cizího světa. Díky zkušenostem postav předává Voltaire čtenáři o světě zprávu a je na čtenáři, jaký si o světě udělá obraz. U jednotlivých povídek provedu rozbor. Kromě „cizinectví“ hlavních postav ve světě, s nímž jsou konfrontovány, se v povídkách budu snažit najít další společné motivy a rysy, a také ukázat jak obecně Voltaire v tvorbě povídek postupuje. Zaměřím se na místo a čas, ve kterém se povídky odehrávají, na schematizaci vystupujících postav, ideje, jichž jsou nositeli. Rozbor uvedených próz mi dovolí sledovat literární zpracování osvícenských témat, jako je kritika náboženství, především církve, fanatismu, dogmatismu, společenských poměrů ve Francii, ale i fascinaci vědami, obdiv k Anglii a reflexi zeměpisných a přírodovědných objevů.

Jako první podrobím rozboru povídku *Candide*. Tato povídka je nejdelší, vystupuje v ní velké množství postav, a tak na ní lze dobře ukázat principy Voltairovy tvorby. Svět je zde představen z úhlu morálně čistého, naivního mladíka. *Candide* zakouší celý svět, proto si jeho zkušenost nárokuje celkem absolutní pravdu. Rozbor opírám nejvíce o studie Jindřicha Veselého a Antonína Zatloukala. Dále navážu rozborem povídky *Micromegas*. Tato povídka je sice kratší, ale velmi dobře ukazuje Voltairovu snahu o zpochybnění předchozích filozofických systémů a také to, jak Voltaire reflektuje nové vědecké objevy. Jako třetí rozeberu povídku *Prostřáček*, která

nám konstrukt Voltairova světa ukazuje z další perspektivy, a to očima „ničím neovlivněného“ divocha. Tato povídka se více než ostatní omezuje na francouzské společnosti v 18. století.

2. OSVÍCENSTVÍ

Obecně pojem osvícenství označuje evropskou kulturu 18. století. Ve studii Daniela Špeldy se setkávám s konkrétnější datací a to mezi Slavnou revolucí v Anglii (1688) a Francouzskou revolucí (1789). Osvícenství je charakteristické důvěrou v rozum a vírou v moc poznání. Podle osvícenců díky racionálnímu poznání lze provést reformu lidského vědění, skrze kterou bude rovněž možné provést zásadní reformu společenských poměrů.

Osvícenství je označováno jako programové hnutí. Náplní osvícenského programu bylo šíření rozumu, emancipace a výchova. Za emancipační hnutí bývá považováno, protože podle osvícenců by se lidé měli oprostít od všeho, co neobstojí před lidským rozumem. Především od náboženských pověr a předsudků ale i nevědeckých forem myšlení jako je astrologie nebo magie.¹ Právě racionální uvažování z lidí činí soběstačná a samostatná individua. Dalším bodem osvícenského programu bylo vzdělávat a vychovávat populaci. Vzdělávání dostává institucionální podobu. Začíná být budován obecný školský systém a je zavedena povinná školní docházka. Kromě toho jsou vydávány encyklopedie, slovníky i příručky, které mají popularizovat vědecké poznání. Snaží se vzbudit v lidech rozum, na který se budou moct spolehnout. Vznikají učené společnosti, kam kromě národních akademií věd patří různé čtenářské spolky nebo obecně prospěšné hospodářské a zemědělské společnosti.² „*The eighteenth-century philosophes were embarked on an ambitious and often perilous project of spreading knowledge far and wide and of denouncing entrenched privileges, abuses of power, religious intolerance and dogmatism, and social and political inequities in the hopes of changing the order of things.*“³

Taktéž Jindřich Veselý uvádí, že rysem životní zkušenosti 18. století je vzestup a emancipace měšťanstva a pokusy o reformu společnosti a státu. Zámořské, zeměpisné i vědecké objevy, poznání nových civilizací, kritický pohyb osvícenského myšlení, hledání racionálnějšího společenského uspořádání, život na venkově, víra v pokrok, v budoucnost a další.⁴ V 18. století také vzniká obecnější povědomí o tom,

¹ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*. Plzeň : Západočeská univerzita, 2009. s. 157.

² ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*. s. 158.

³ KELLY, M. (ed.) *Encyclopedia of Aesthetics*. Vol. II. New York : Oxford University, 1998. s. 229.

⁴ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003. s. 11.

že naše civilizace a náš způsob života není jediný možný. Cestovatelé na svých objevitelských cestách naráží na mnohotvárnost lidstva a jejich poznatky z cest jsou pak čtenáři dostupné v pamětech nebo ze zpráv cestovatelů.

Nové objevy v lidech, probouzí touhu žít. Poznání nových krajů a civilizací spolu s pomalým úpadkem tradiční víry přináší výhled na něco nového, vzrušujícího. Zároveň přichází kritika toho, že dogmata, na nichž bylo doposud lpěno, nemusí být správná ani pravdivá. Reformace způsobila, že má Evropa několik odnoží křesťanství a lidé se ptají, jak poznat, které je skutečně to pravé. A taková otázka v nich vyvolává nejistotu ohledně pravosti křesťanství celého. Veselý ve své studii uvádí, že pokud ale mizí víra ve víru, mizí automaticky i víra v oprávněnost církve. A pokud mizí víra v nejposvátnější instituci, mizí víra v jakoukoliv tradiční instituci.⁵

Filozofie si v této době kladla za cíl vyvrácení všeho, co odporovalo nastolení svobodné a rozumné společnosti. Současně se pokoušela naproti vyvrácenému postavit racionální alternativu.⁶ Osvícenští filozofové kladli důraz na náboženskou emancipaci. Snažili se o osvobození lidstva z područí církve, kterou viděli jako dogmatickou instituci udržující lidi v nevědomosti. Podle osvícenců se církev už dávno odchýlila od svých původních ideálů a nyní prahne po penězích, moci a privilegiích.⁷ Neméně důležitá byla politická emancipace, která se projevovala společenskou kritikou, ale i důvěrou v osvícenský absolutismus a naukou o společenské smlouvě.⁸ Důraz byl kladen také na emancipaci vědění. Bylo potřeba se vyrovnat s dosavadní filozofickou tradicí. Osvícenci odmítali scholastiku i dosavadní racionalistické tradice.⁹ „*French Enlightenment thinkers were generally weary of, even hostile to, philosophical systems, which they associated with the kind of dogmatic scholasticism they were doing their very best to discredit in their writings.*“¹⁰ Emancipace vědění byla charakteristická také důvěrou ve vědu, vědecké metody i důkazy.

⁵ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 15.

⁶ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filozofie*. s. 159.

⁷ Tamt., s. 161.

⁸ Tamt., s. 164.

⁹ Tamt., s. 173-174.

¹⁰ KELLY, M. *Encyclopedia of Aesthetics. Vol. II*. s. 229.

3. VOLTAIRE

3.1. Voltaire filozof a osobnost dobového kulturního života

Voltaire byl nepochybně jednou z největších osobností 18. století, které bývá často označované za století Voltairovo. Jeho tvůrčí činnost byla bohatá, rozmanitá a originální. Jeho velmi rozvětvené a všestranné dílo obsahuje filozofické traktáty, historické pojednání, dramata, básně či vtipné politické polemiky. Dochovaná je i korespondence s některými, osvícenskými panovníky. Nebál se kritiky, ani posměšných pamfletů a ostrost jeho pera se mu nejednou vymstila.¹¹

Jak uvádí Wolfgang Röd, Voltaire nebyl tvůrčím filosofem, ale spíše filozofickým autorem. Přesto, že význam čisté filosofie uznával. Jeho filozofické ideje vycházely z filozofie anglických deistů a myšlení Lockova nebo Newtonova. Naopak Leibnize nebo Descartesa kritizoval.¹² Také E. Bondy zdůrazňuje, že Voltairův význam nespočívá ve filozofických objevech, ale že je spíše společenského a kulturního charakteru. Voltaire byl oddaný lidské svobodě, toleranci a spravedlnosti. Vyhraňoval se proti předsudkům a pověrám, náboženství, zejména církvi, fanatismu a dogmatismu, ale i proti bezprávně jednajícímu státu.¹³

Někdy bývá Voltaire považován za osobnost rozporuplnou. Kritizoval církev, ale na jednom ze svých panství nechal postavit kostel. Byl obhájcem práva, bojovníkem s pověrou nebo fanatismem, ale dokázal velmi ostře sledovat své vlastní zájmy a být neúprosným nepřítelem. Na jednu stranu byl velkorysý, na druhou stranu toužil po majetku. Vyžadoval spravedlnost, ale na druhou stranu se nebál pomluv. Stavěl se na stranu pronásledovaných, sám však pronásledoval.¹⁴ Byl zastáncem svobodného myšlení a jednání. Člověk je podle Voltaira svobodnou bytostí. Přesto tvrdil, že svobodné myšlení je spíše určeno těm, co vládou.

Voltaire vystupoval vůči feudálnímu systému ve Francii a proti církvi. Jeho přesvědčení se během jeho života prohlubovalo a jeho názory se sledem událostí

¹¹ ČECHÁK, V. *François Marie Arouet – život a dílo*. In: Voltaire. *Výbor z díla*. Praha : Svoboda, 1989. s. 9.

¹² RÖD, W. *Novověká filosofie. Sv.II Od Newtona po Rousseaua*. Praha : Oikoymenth, 2004. s. 220.

¹³ BONDY, E. *Evropská filosofie XVII. Století*. Praha : Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1996. s. 204.

¹⁴ RÖD, W. *Novověká filosofie. Sv.II Od Newtona po Rousseaua*. s. 219.

ostře vyhraňovaly. Opakovaně byl vězněn v Bastile. Roku 1726 je vykázán z Francie a odchází do Anglie.¹⁵

V Anglii se Voltaire seznamuje s tamním politickým životem, ekonomickým i vědeckým rozvojem, filozofií a společenskými poměry. Anglie ho uchvátila a v mnoha směrech mu imponovala. V Anglii roku 1755 nastupuje na trůn hannoverská dynastie. A dochází zde ke konsolidaci politických poměrů. Působí zde dvě legální politické strany, whigové a toryové. Platí tu ústava a zákony pro politické soupeření. Poměry v Anglii jsou pro Voltaira takřka ideální, alespoň v porovnání s Francií, kde začátkem 18. století neměla politická opozice vůči vládě žádnou reálnou základnu.¹⁶

Filozofické listy, někdy uváděné také jako Listy o Angličanech, vydané roku 1733, stojí na počátku 18. století a podle E. Bondyho nasměrovaly další vývoj Evropy. Voltaire je v nich inspirován hlavně anglickým empirismem a mechanicismem, deismem, anglickou liberální společenskou teorií i politickou praxí. Hlavním inspiračním zdrojem zde byl pro Voltaira Locke.¹⁷ O rok později jsou Filozofické listy parlamentem odsouzeny jako příčící se náboženství a dobrým mravům. Následně jsou spáleny a Voltaire se jich musí zříct.¹⁸ Kromě filozofie Johna Locka, poznal Voltaire v Anglii filozofii Baconovu, Hobbesovu a Newtonovu. Podobně se k tomuto období Voltairova života vyjadřuje Josef Kopal. „*Po zkušenostech z Francie naučil se cenit anglickou snášlivost a svobodomyslnost, doloženou i tím, že dedikaci anglického vydání Henriády přijala anglická královna, kdežto ve Francii bylo zabaveno.*“¹⁹

Přátelské vztahy se snažil udržovat s některými osvícenskými panovníky. Mezi ně patřil například Fridrich II., Kateřina II. nebo Jindřich IV., o kterém napsal právě dílo Henriáda. Roku 1755 se stal královským historiografem. O pár let později, v roce 1751, přijal pozvánku od Bedřicha II. a strávil několik let na jeho dvoře. V těchto letech vzniká Filozofický slovník. Nakonec i mezi ním a Bedřichem II. vznikne konflikt a Voltaire opouští jeho dvůr.²⁰

¹⁵ ČECHÁK, V. *François Marie Arouet – život a dílo*. In: Voltaire. *Výbor z díla*. s. 10-11.

¹⁶ ČECHÁK, V. *François Marie Arouet – život a dílo*. In: Voltaire. *Výbor z díla*. s. 12.

¹⁷ BONDY, E. *Evropská filosofie XVII. Století*. s. 204-205.

¹⁸ ČECHÁK, V. *François Marie Arouet – život a dílo*. In: Voltaire. *Výbor z díla*. s. 14.

¹⁹ KOPAL, J. *Dějiny francouzské literatury*. Praha : Melantrich, 1949. s. 248.

²⁰ ČECHÁK, V. *François Marie Arouet – život a dílo*. In: Voltaire. *Výbor z díla*. s. 16-21.

Voltaire se snaží být materiálně nezávislý na přízni šlechty, velmožů, či králů. Svoboda je podle Voltaira do značné míry spojená s bohatstvím. Peníze hrají v jeho životě velkou roli. Jsou podle něj zárukou svobody ducha i práva soudit stát.²¹

Zemětřesení v Lisabonu, roku 1755, vede Voltaira k odklonu od metafyzického optimismu. Toto téma propůjčil i své nejnámější povídce *Candide*, která vyšla roku 1759.²²

Ke konci života se Voltaire angažuje v justičních sporech, v boji proti justičním vraždám. Proti nespravedlivým společenským praktikám tedy nebojoval pouze ideologicky a teoreticky. Prakticky se angažoval v procesech na záchranu obětí církevního dogmatismu. V roce 1765 dosáhl rehabilitace obchodníka Calase. Ten byl bez relevantních důkazů obviněn z vraždy svého syna. Jako hugenot měl údajně svého syna zabít, aby syn nemohl přistoupit ke katolictví. Dalším známým případem je proces pronásledování rodiny protestanta Sirvena.²³

Spolu s Humeem, Montesquiueem a několika dalšími autory se Voltaire stává zakladatelem sekularizované historiografie. Při své práci zohledňoval klimatické, politické a náboženské okolnosti. Zkoumal dochované texty a zaměřoval se hlavně na důvěryhodnost svědectví, přičemž za důvěryhodná svědectví považoval svědectví osvícenská. Obecné faktory pro něj byly důležitější, než jednotlivé osobnosti a příčiny. Voltaire se snažil dávat lidský rozměr historickým osobnostem, které stojí v popředí dějin. Dějiny nás podle něj učí, jak se vyvíjelo myšlení, jak se měnily názory, jak pověra ztemňovala lidskou mysl a ukazují roli násilí ve jménu náboženství.²⁴

Ve své době byl Voltaire uznáván hlavně jako básník, úspěšný je ale také v satíře a eposu, filozofické povídce i románu. Vynikal také v historických dílech.²⁵ Roku 1778, na sklonku svého života se rozhodl navštívit Paříž, kde se mu dostalo uvítání

²¹ ROY, C. *Eseje o francouzské literatuře*. Praha : Československý spisovatel, 1964. s. 28.

²² ČECHÁK, V. *François Marie Arouet – život a dílo*. In: Voltaire. *Výbor z díla*. s. 21.

²³ KOPAL, J. *Dějiny francouzské literatury*. s. 249.

²⁴ RÖD, W. *Novověká filosofie. Sv.II Od Newtona po Rousseaua*. s. 234.

²⁵ Voltaire napsal mnoho spisů. Mezi nejnámější básně můžeme zařadit *Pannu Orleánskou*, *Rozpravu o člověku*, *Báseň o pohromě v Lisabonu*. Mezi známá historická díla patří například *Dějiny Karla XII.*, *Věk Ludvíka XIV.*, nebo *Rozprava o Mravech*. Za povídky a romány můžeme jmenovat například *Candide*, *Prostřáček*, *Micromegas*, *Babylonská princezna*, *Zadig*. Všem známé dílo je také *Filozofický slovník*.

od těch nejpokrokovějších vědců a také titulu předsedy Francouzské akademie věd. Po této cestě Voltaire onemocněl a 30. 5. 1778 následkem nemoci umírá.

3.2. Voltaire osvícenec

Ve svých dílech Voltaire zachycuje své názory na svět a na život, které jsou do značné míry ovlivněné deismem anglického osvícenství.²⁶ Kritika společnosti, politiky, církve a obecně všeho, co odebírá člověku svobodu nebo využívá jeho nevědomosti, prostupuje celé jeho dílo. Voltaire ve svých dílech nebojácně napadal politické a náboženské zneužívání práv v rámci starého režimu.²⁷ Kritiku podává čtenáři ve vtipných dialozích, slovníkových heslech a povídkách, často zasazených do orientálního prostředí. Jeho povídky jsou mistrnou popularizací kritických idejí.²⁸

3.2.1. Antiklerikalismus

Křesťanské náboženství a církve viděl Voltaire jako zlo. Mocná církev je v jeho dílech kritizována asi nejostřeji.²⁹ Ve své tvorbě Voltaire napadá křesťanskou víru a katolickou církev, přičemž požaduje náboženskou toleranci.³⁰ Často předvádí nemravnost kněží i papeže a ukrutnost inkvizice. Ostře kritizuje náboženské války a náboženský fanatismus. Kritiku křesťanského náboženství a dogmatismu, pak rozšířil na kritiku veškerého dogmatismu, veškeré metafyzické systémy a násilí obecně.³¹ V Epištole Uranii Voltaire prohlašuje, že není křesťan. V Oidipovi náboženství obviňuje z podvodu. V díle Konečně vysvětlená bible kriticky interpretuje biblické texty. Naopak prosazuje společenskou a náboženskou toleranci, jakou viděl v Anglii.³² Proti instituci náboženství nevystupoval jen teoreticky ale i prakticky. Jedním z důkazů o nesprávnosti křesťanského náboženství je podle Voltaira rozpad křesťanství na větší množství sekt s rozdílnými nároky na víru.

²⁶ CORETH, E. *Filozofie 17. a 18. století*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. s. 158.

²⁷ KELLY, M. *Encyclopedia of Aesthetics. Vol. II*. s. 231.

²⁸ SVITÁK, I. *Humanista Voltaire*, in: *Voltaire - myslitel a bojovník*. Filosofie náboženství I. Praha : SNPL, 1957. s. 50-51.

²⁹ ČECHÁK, V. *François Marie Arouet – život a dílo*. In: *Voltaire. Výbor z díla*. s. 25.

³⁰ CORETH, E. *Filozofie 17. a 18. Století*. s. 158.

³¹ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 46.

³² ČECHÁK, V. *François Marie Arouet – život a dílo*. In: *Voltaire. Výbor z díla*. s. 21-22.

3.2.2. Deismus

Voltaire se staví proti panujícím římskokatolickému náboženství, které považoval za náboženství nerozumu. Nezavrhuje ale náboženství úplně. Rozumné náboženství, které je ve shodě s přirozenou povahou člověka, viděl jako možný prostředek ke klidnějšímu řešení společenských rozporů. Takové náboženství má být nástrojem pro výchovu lidu a zaštiťovat veřejnou mravnost. Vystupuje jak proti fanatismu, tak proti ateismu, ale fanatismus je podle něj nebezpečnější. Pojem boha je pro Voltaira pojmem historicky vzniklým, nikoliv pojmem vrozeným.³³ „*A co víc: mezi civilizovanými lidmi není jediné dítě, které by mělo v hlavě představu o bohu, usilovně mu je vštěpují.*“³⁴

Náboženství, ke kterému se Voltaire přiklání, je deismus. Deismus uznává jediného boha, který se nachází mimo náš svět. Boha pojímá jako bytost, která stvořila náš svět a přírodě uložila zákony, ale dál už se o svět nestará. Nepřipouští existenci zázraků a zjevení. Právě Voltaire je považován za hlavního představitele standardního deistického postoje.³⁵ Voltaire se ptá po argumentu, který zdůvodňuje existenci Boha. O podstatu Boha se již nezajímá. Často ale mluví o Bohu jako stvořiteli světa, čímž o jeho podstatě vypovídá.³⁶

3.2.3. Zaujetí přírodními vědami

Voltaire byl ovlivněn mnoha mysliteli. Velký zájem v něm vzbudilo i učení Isaaca Newtona. Spatřoval v něm ducha své doby. Newtonovi věnoval dvě práce. Newtonova metafyzika a Elementy Newtonovy filozofie. Voltaire si dokonce zřídil přírodovědecké laboratoře a začal se zabývat pokusy, jak chemickými tak fyzikálními. Stal se také přívržencem přírodovědeckého myšlení. Daniel Špelda uvádí, že Voltaire o Newtonovi mluvil jako o géniovi, který po staletích nevědomosti odhalil skutečnou stavbu vesmíru a jeho zákony.³⁷

³³ ČECHÁK, V. *François Marie Arouet – život a dílo*. In: Voltaire. *Výbor z díla*. s. 27-28.

³⁴ Voltaire. *Pojednání o metafyzice*, in: Voltaire. *Výbor z díla*. s. 163.

³⁵ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filozofie*. s. 163.

³⁶ RÖD, W. *Novověká filozofie. Sv. II Od Newtona po Rousseaua*. s. 226.

³⁷ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filozofie*. s. 164.

3.2.4. Teorie poznání

Další osobnost, kterou byl Voltaire ovlivněn, byl již zmíněný John Locke. Röd uvádí, že se s ním Voltaire do velké míry shoduje v teorii poznání. Souhlasí s tím, že poznání souvisí výlučně se vztahy mezi pozorováními. Souhlasí i s tím, že předpoklad vrozených idejí a vrozených morálních zásad je mylný. Stejně jako předpoklad, že duše neustále myslí. Zároveň ale tvrdí, že Bůh zařídil lidský rozum tak, aby v průběhu svého rozvoje docházel k určitým morálním zásadám. Na jednu stranu tedy odmítá předpoklad vrozených idejí, na druhou stranu předpokládá, že nám Bůh vložil rozum, který nás vede k morálním idejím.³⁸ Shoduje se s Lockem v tom, že rozhodnutí o dobru a zlu, o právu a o bezpráví provádí rozum. Na druhé straně tvrdí, že přirozeně-právní normy je nutné je vztahovat k člověku a ke konkrétním podmínkám jeho společenské existence. Základní zákony společnosti se podle něj zakládají na pocitech, které jsou člověku dány Bohem.³⁹ Podobně se vyjadřuje i Kopal. Na základě Lockova empirismu, Voltaire vyloučil z oblasti poznání metafyziku.⁴⁰

3.2.5. Pojetí společnosti a dějin

Röd upozorňuje, že s Voltairem často spojovaná idea rovnosti, se týká pouze přirozenosti člověka. Lidé jsou si rovni svojí přirozeností, tedy rozumem. Nikoliv svými potřebami a svými schopnostmi tyto potřeby naplňovat.⁴¹ „*Je víc než jisté, že někteří lidé jsou svobodnější než jiní, tak jako nejsme všichni stejně osvícení, stejně velcí, atd. Svoboda znamená duševní zdraví, a málo kdo má to zdraví úplné a neporušitelné.*“⁴² Podle Voltaira by měla být společnost rozdělena na dvě skupiny. Bohatou vládnoucí třídu a chudou třídu sloužících. Tuto touhu vládnout vnímá Voltaire údajně jako přirozenou.⁴³ Podobně se vyjadřuje Holzbachová, podle té se rovnost u Voltaira týká rovnosti lidí před zákonem, nikoliv fyzické a psychické

³⁸ RÖD, W. *Novověká filosofie. Sv.II Od Newtona po Rousseaua*. s. 222- 223.

³⁹ Tamt., s. 231.

⁴⁰ KOPAL, J. *Dějiny francouzské literatury*. s. 250.

⁴¹ RÖD, W. *Novověká filosofie. Sv.II Od Newtona po Rousseaua*. s. 232.

⁴² Voltaire. *Pojednání o metafyzice*, in: Voltaire. *Výbor z díla*. s. 193.

⁴³ RÖD, W. *Novověká filosofie. Sv.II Od Newtona po Rousseaua*. s. 232.

vybavenosti.⁴⁴ Podle Voltaira nemusí být chudí být nutně nešťastní. Většinou nejsou nešťastní, protože jsou na své postavení zvyklí. Pokud si ale svou chudobu a postavení uvědomí, vznikají války a nepokoje. Chudí jsou ale poraženi, protože jsou chudí a nemají peníze, které podle Voltaira znamenají moc.⁴⁵ Despotie a privilegia šlechty Voltairovi připadají absurdní.⁴⁶ Zde uvádí Veselý zajímavý příklad v povídce Candide. Kunigundin bratr šlechtického původu byl několikrát krutě zavražděn, protože si stále trval na svém a tak si nic jiného nezasloužil.⁴⁷

Ani pojetí dějin u Voltaira není jednoduché. Ivana Holzbachová uvádí, že ve Voltairově pojetí dějin se střetávají dvě koncepce. První je koncepce pojetí dějin jako dějin vývoje lidského ducha. Druhá předpokládá neměnnou lidskou povahu, vychází z existence přirozených zákonů platných pro všechny lidi bez rozdílu.⁴⁸ I základ přirozenosti člověka je všude a pro všechny stejný, podle Voltaira dobrý. Člověk je bytostí společenskou a činorodou. Je vybaven sebeláskou a laskavostí pro svůj rod. Voltaire se zabývá i takovými věcmi, jako jsou biologické rozdílnosti jednotlivých lidí, ras, či národů. Rozličností kultur a jejich zvyky, chováním i tradicemi.

V následujících kapitolách se budu zabývat rozbořem některých Voltairových povídek. Konkrétně Candide, Micromegas a Prostřáček. Voltairovy filozofické povídky jsou typické vysoce osobním stylem, který je skvělou půdou pro jeho polemické, satirické a propagační záměry.⁴⁹

⁴⁴ HOLZBACHOVÁ, I. *Příspěvky k dějinám francouzské filozofie společnosti*. Brno : Masarykova univerzita, 2011. s. 96.

⁴⁵ Tamt., s. 97.

⁴⁶ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 48.

⁴⁷ Tamt., s. 48.

⁴⁸ HOLZBACHOVÁ, I. *Příspěvky k dějinám francouzské filozofie společnosti*. s. 97.

⁴⁹ KELLY, M. *Encyclopedia of Aesthetics. Vol. II*. s. 231

4. VOLTAIROVA NARATIVNÍ PRÓZA

Ve své době byl Voltaire uznáván především jako básník. Kdybychom si však představili Voltaira jako vzor dobového básnictví, nevydal by nám o něm zřejmě moc dobrý obraz. Kopal uvádí, že se Voltaire cítil příliš vázaný tradičními pravidly a to i tam, kde bychom to u něho nečekali. Epos Henriáda vzniká z Voltairova historického zájmu a záměru oslovit panovníka. Toto dílo zapadá do rámce tradice, která následuje vzor Vergiliův a Tassův. Nenašli bychom v tomto díle více života a poezie, než v jeho protějšku burleskní Panně Orleánské. Svě předchůdce následuje Voltaire i v dalších básnických dílech. Inspiruje se ale i v dalších svých předchůdcích, ve veršovaných povídkách La Fontaina, satirách Boileaua, a dalších.

Básně, ve kterých poetickou formou sděluje své filozofické a etické názory, už jsou podle Kopala originálnější. V těchto dílech se často Voltaire vypořádává se svými odpůrci. Takovým dílem je například Báseň o pohromě v Lisabonu nebo Rozpravy o člověku. Nejúspěšnější jsou podle Kopala ale Voltairovy epigramy a satira. Zde ve filozofické polemice Voltaire uplatňuje svůj kousaný vtip, sžravý sarkasmus, ironickou konfrontaci.⁵⁰ Obecně byl Voltaire mistrem realistických, polemicky zabarvených textů, které slouží osvícenské propagandě.⁵¹

U Voltairových povídek a románů je někdy problém se zařazením ke konkrétnímu žánru. 18. století bylo považováno za století románu. Problematika románu této doby není vůbec jednoduchá. Ve Francii byla otázka osvícenského románu o to zajímavější, že zde teprve bojoval za společenskou a estetickou oprávněnost. Budeme-li se ptát po charakteristických rysech osvícenského románu, nedojdeme vůbec k jednoznačné odpovědi. Důvodem zřejmě je, jak uvádí Jindřich Veselý, že francouzský román tehdy sousedil s velkým množstvím žánrů, od kterých ho těžko rozlišujeme. Takovými žánry jsou žánr memoárový, žánr epistolární, různé dialogy, parodie, literární utopie, povídka i pohádka nebo orientální příběh.⁵²

⁵⁰ KOPAL, J. *Dějiny francouzské literatury*. s. 252.

⁵¹ AUERBACH, E. *Mimesis*. Zobrazení skutečnosti v západoevropských literaturách. Praha : Mladá fronta, 1998. s. 342.

⁵² VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 9.

Veselý zejména podotýká, že Voltairovy romány a povídky vznikají na hraně s filozofickými spisy.⁵³ Hovoří o netradičnosti Voltairova stylu a o tom, že jeho prózy jsou označovány za filozofické povídky nebo filozofické romány.

Voltairova tvorba je velmi bohatá, a to i pokud ji zúžíme na narativní prózu. K rozboru, který je hlavní částí mé práce, jsem si vybrala tři z Voltairových povídek. Zvolila jsem povídku *Candide*, která je Voltairovou nejznámější povídkou. Povídku *Prostřáček*, která je variací na téma cizinec ve světě, s kterým se setkáváme v *Candidovi*. A povídku *Micromegas*, ta nese toto téma také a navíc odráží Voltairovy přírodovědné zájmy. Tyto tři prózy jsem zvolila, protože tvoří reprezentativní skupinu Voltairových povídek a jsou také reflektovány v sekundární literatuře.

⁵³ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 13.

5. CANDIDE

5.1. Úvod

V lednu roku 1759 vyšla v Ženevě tato krátká povídka, kterou Voltaire napsal během roku 1758. Voltaire se ze začátku autorství stranil, sám ji označoval za školáckou zábavu. Netrvalo ale dlouho a jeho autorství bylo nezpochybnitelné. Jak uvádí Antonín Zatloukal, toto dílo, stejně jako autor sám, vyvolávalo dvojí reakci. Na jedné straně stáli stoupenci osvícenství, kteří povídku přijali nadšeně a s obdivem. Na straně druhé stáli teologové katoličtí i protestantští publicisté, kteří povídku odmítali. Candide, totiž stejně jako ostatní Voltairova tvorba, narušoval stabilitu nejen náboženských institucí. Dílo bylo zakázáno a dokonce spáleno v Ženevě. Jedni ho četli s nadšením, druzí s odporem. Dohromady to znamenalo velkou vlnu zájmu o tuto povídku. Candide byl během jednoho roku vydán asi dvacetkrát a byl přeložen i do dalších jazyků, angličtiny a italštiny. Což byl velký úspěch.⁵⁴

Co se Voltairových prozaických děl týče, právě povídka Candide dosáhla nejvyššího ocenění. Dílo bylo obdivováno z mnoha důvodů. Pro svou modernost, ideologii i estetickou stránku. Podle studie Antonína Zatloukala působí povídka Candide na čtenáře hned několika faktory. „Vedle ideologické stránky zapůsobily tu kompozice, jasnost stylu, formální dokonalost, jakož i karikující, ironický a místy až k sarkasmu stupňující se tón.“⁵⁵

Voltaire píše o problémech, které byly známé všem jeho současníkům. Nikdo z nich je však nedokázal podat tak jasně, kompletně a přitom ve zkratce, jako Voltaire. Skrze Voltairovo literární podání, se tak mnohé ze soudobých problémů stávají čtenáři přístupnější.⁵⁶ „Jansenisté jsou proti molinistům, lidé od nejvyššího soudního dvora proti lidem církve, spisovatelé proti spisovatelům, dvořané proti dvořanům, finančníci proti lidu, ženy proti manželům, příbuzní proti příbuzným, je to věčná válka.“⁵⁷ Píše v Candidovi Voltaire.

⁵⁴ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. Olomouc : Votobia, 1995. s. 31.

⁵⁵ Tamt., s. 32.

⁵⁶ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 32.

⁵⁷ Voltaire. *Candide*, in: Voltaire. *Povídky a romány*. Praha : SNKLHU, 1960. s. 222.

Jak bylo již uvedeno, francouzský román sousedil s velkým množstvím žánrů, od kterých je těžké ho rozlišit. Toto je problém i Voltairova prozaického díla *Candide*. V sekundární literatuře se setkávám s označením román, nebo povídka. Například Antonín Zatloukal používá výhradně označení román, na rozdíl od Jindřicha Veselého, který ve spojení s *Candidem* používá označení povídka. Někdy bývá dílo označováno jako „povídka a la these.“⁵⁸ Můžeme se také setkat s názorem, že *Candide* není ani povídka ani román. Václav Černý upozorňuje na to, že francouzští autoři zastávali názor, že rozdíl mezi románem a povídkou nezáleží pouze na délce nebo jiném vnějškovém zřeteli. Důležitější je, z jaké básník vypráví perspektivy. Román vyžaduje, aby básník naprosto splynul s příběhem. V povídce je autor spíše svědkem vyprávění, tedy není s ním ztotožněn a v textu se odkrývá.⁵⁹ Na základě výše uvedených kritérií a toho, s čím jsem se setkala v sekundární literatuře, budu o *Candidovi* mluvit jako o povídce.

Povídka *Candide* je strukturně ztvárněna jako osvícenský kritický systém a vychází ze základních osvícenských myšlenek. Jindřich Veselý ve své studii uvádí, že francouzský román 18. století se snaží podávat reálnou výpověď o světě nebo ji alespoň předstírat. Autoři se podle něj snažili i o to, aby čtenář přijal román za pravdivý a našel v něm pravdivý obraz skutečnosti. Román měl být přiblížen k životu a život k románu.⁶⁰

Povídka *Candide* spadá do narativní, fikční prózy a je rozdělená do 30 kapitol. Děj je velmi bohatý. Hlavní postava *Candide* procestuje mnoho zemí světa a potká ho mnoho neštěstí. Vedle vyprávění *Candidova* života se seznamujeme ještě s vyprávěním *Kunigundy*, *Paquetty*, *Cacamba* a *Panglose*, jejichž příběhy nejsou o moc šťastnější. *Candide* je sjednocujícím prvkem celého děje.

Všechny země, které *Candide* prochází, jsou skutečné až na Eldorado, které je utopií. První kapitola románu nám představuje dvě témata, která prostupují celým románem a k jejich završení dochází v poslední kapitole. Mohli bychom tedy mluvit o rámcové kompozici. Jednotlivé kapitoly na sebe často úzce navazují. Do hlavního příběhu je vloženo mnoho příběhů dalších. Kapitoly jsou výstižně pojmenovány a tak nás již samotný název uvádí do dalšího děje.

⁵⁸ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 13.

⁵⁹ ČERNÝ, V. *Studie ze starší světové literatury*. Praha : Mladá fronta, 1969. s. 110.

⁶⁰ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 11.

Zatloukal poukazuje na to, že zajímavé jsou korespondence mezi kapitolami. Například motiv zahrady. Zahrada ve Vestfálsku je zahrada minulosti. Zahrada v Eldorádu může být pojata jako zahrada budoucnosti. A Candidova zahrada v Propontidě je reálnou produktivní zahradou v přítomnosti. Nebo to, že Kunigunda zachraňuje nejprve Candida, později Candide zachraňuje Kunigundu.⁶¹

⁶¹ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 55-56.

5.2. Postavy

Jindřich Veselý ve své studii uvádí, že ve Voltairově povídce obecně, najdeme různé typy schematizace postav. Najdeme zde typ cizince. Taková postava cestuje v neznámém světě a hodnotí ho. Tito cizinci nejsou ale cizinci v pravém slova smyslu, protože Voltaire se nezajímá o jejich původní prostředí. Jsou nositeli všeobecné a dobré lidské přirozenosti. Působením osudu se dostávají do světa, který je jejich přirozenosti cizí. Najdeme zde také typ postavy nezúčastněného pozorovatele. Takovým postavám je propůjčen jistý odstup od světa, do kterého jsou vypuštěny, a do dění světa nezasahují. Ve Voltairových povídkách se často objevuje i typ postavy, která je ztělesněním určité teze. Zobrazuje konkrétní životní nebo společenský postoj. Tyto postavy na své tezi trvají a hájí ji i v naprosto absurdních situacích. Často působí jako zadržnutá deska.⁶² S tím to názorem se shoduje i Antonín Zatloukal. „*Jsou ve službách teze, které je podřízen i cit.*“⁶³

Hlavní postavou povídky Candide je Candide. Erich Auerbach ve své eseji ale upozorňuje, že pod slovem hlavní postava si nelze představit vznešeného hrdinu, obdařené ho bůhvíjakými schopnostmi a zbaveného problémů všedního světa, ba naopak. Candide vystupuje všech kapitolách a je viditelným propojením románu. Mimo to je Candide dalším typem Voltairovi postavy. U tohoto typu postavy nalzáme převážné množství rysů všech výše uvedených postav. Takový typ ztělesňuje mládí, morální čistotu a nezkušenost. Postava je redukována na pouhou lidskou přirozenost, která je podle Voltaira dobrá. „*Člověk se nerodí zlým, stává se jím tak, jako onemocňuje.*“⁶⁴ Candida můžeme tedy vidět jako ztělesnění teze o dobré lidské přirozenosti. Veselý ve své studii označuje tento typ postavy za „holou desku“. Candide je tedy jakousi holou deskou, na kterou se během jeho cesty zapisují zkušenosti a tyto zkušenosti skládají obraz světa tak, jak nám ho chce podat Voltaire.⁶⁵

V textu je Candide popsán jako prostoduchý, nevinný mladík, který se nechá snadno ovlivnit.⁶⁶ „*mladík, kterého příroda obdařila velmi jemnou povahou. Ve výrazu*

⁶² VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 33-34.

⁶³ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 48.

⁶⁴ Voltaire. *Filosofický slovník*. Praha : Votobia. 1997. s. 273.

⁶⁵ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 35.

⁶⁶ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 50.

*jeho tváře se značila jeho duše. Měl dosti správný úsudek a zároveň velmi prostou mysl.*⁶⁷

Candide je hodný, ušlechtilý, soucitný i štědrý. Svou dobrotu ukazuje v příběhu hned na několika místech. Například slečnu Kunigundu miluje stále, i když se změní z bujné krásky na unavenou strhanou ženu. Kvůli lásce se vzdá pohodlí. Dokonce se ve jménu lásky nezdráhá spáchat vraždu. Jeho dobrosrdečnost můžeme dokázat také na tom, že nedokáže zadržet pláč nad zmrzačeným černochem nebo nad oběťmi zemětřesení. Není sobecký, za zbytek svého bohatství z Eldoráda vykoupí několik lidí.⁶⁸ Najdeme u něj ale i stinné stránky, vražda ve jménu lásky se zdá sice šlechetná, ale i tak je to vražda. Stejně tak neustále mluví o lásce ke Kunigundě, ale není jí úplně věrný: *„pocítil jakési výčitky svědomí, že se dopustil nevěry na slečně Kunigundě.*⁶⁹

Za vedlejší postavy lze považovat Kunigundu a filozofy Martina a Panglose. Kunigunda zobrazuje citový motiv lásky. Martin a Panglos motiv filozofický. Tyto postavy vystupují v převážném množství kapitol. Většinou je to nepřímo skrze vzpomínky nebo myšlenky hlavní postavy. Objevují se vždy, když to vyžaduje osnova románu. Můžeme například pozorovat měnící se portrét Kunigundy.⁷⁰ Na začátku povídky, je to mladé, zdravé a přitažlivé děvče, které se Candidovi moc líbí. *„Její dcera, sedmnáctiletá Kunigunda, byla silně červená ve tváři, svěží, tlustá, rozkošná.“* Na konci románu je ale popisována už zcela opačně. *„Něžný milenec Candide, když viděl svou krásnou Kunigundu osmahlou, se začervenalýma očima, s hubenými ňadry, s vrásčitými tvářemi, s červenýma rozedřenýma rukama, couvl o tři kroky, jat hrůzou, a přiblížil se potom jenom ze zdvořilosti.*⁷¹

V románu vystupuje velké množství dalších postav. Některé se objevují ve více scénách, např. Cacambo nebo anabaptista Jakub. Jiné pouze v jedné kapitole, např. inkvizitor, starý baron. Některé z postav nejsou vůbec pojmenované.⁷² Charakteristika postav je často načrtnuta jen několika málo rysy. Jen pár postav tvoří

⁶⁷ Voltaire. *Candide*, in: Voltaire. *Povídky a romány*. s. 165.

⁶⁸ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 50.

⁶⁹ Voltaire. *Candide*, in: Voltaire. *Povídky a romány*. s. 232.

⁷⁰ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 32.

⁷¹ Voltaire. *Candide*, in: Voltaire. *Povídky a romány*. s. 245.

⁷² ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 32.

výjimku a dozvídáme se detailnější popis. Takovou výjimkou je například mladý baron. „*Byl to velmi krásný mladík plných tváří, dosti bílé pleti, zardělý, s obočím zdviženým, s živýma očima, s červenýma ušima, s rudými rty, který však svým hrdým vzhledem nepřipomínal ani Španěla ani jezuitu.*“⁷³ Antonín Zatloukal uvádí, že Voltaire často přes fyzický vzhled nastíní i portrét morální. To je například guvernér. „*Mluvil s lidmi nejvznešenějším pohrdáním, s nosem vzhůru, s hlasem nemilosrdně zesíleným, tak velkopansky, tak nadutě, že všichni kdo ho zdravili, byli v pokušení mu natlouci.*“⁷⁴ Některé postavy jsou částečně charakterizovány skrze své povolání, národnost, příslušnost k rase, atd.⁷⁵ Tak je charakterizován například Cacambo. „*Byl to z jedné čtvrtiny Španěl, narozený z míšence v Tucumánu. Býval kdysi ministrantem, kostelníkem, námořníkem, mnichem, nosičem, vojákem, lokajem.*“⁷⁶ Jiné postavy jsou popsány naprosto jednoduše, například pouze jako žid, baron, černochoch. Někdy je k tomuto určení připojeno křestní jméno nebo místo odkud postava pochází.

Podle Jindřicha Veselého Voltaire u svých postav provádí radikální schematizaci. Postavám odebrává jakoukoliv vlastní psychologii, likviduje konkretizační prvky. Přesto, že většina postav jsou cizinci, nezajímá se o jejich původní prostředí.⁷⁷ Zatloukal poukazuje na to, že absence vlastní psychologie bývá Voltairovi vyčítána. Voltairovy postavy v *Candidovi* bývají dokonce považovány za pouhé schéma, či siluety.⁷⁸

Veselý se se Zatloukalem v charakteristice tohoto rysu Voltairova psaní shoduje. I on uvádí, že Voltaire odebrává postavám jejich konkrétní rysy. Jsou to jakési prázdné formy, postupně naplňované konkrétním materiálem s ohledem na účel, který v povídce sledují. Zatloukal poukazuje na to, že taková schematizace postavy má svůj účel. Takovou postavu může Voltaire použít jako prostředek přesně zacílené

⁷³ Voltaire. *Candide*, in: Voltaire. *Povídky a romány*. s. 195.

⁷⁴ Tamt., s. 191.

⁷⁵ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 48.

⁷⁶ Voltaire. *Candide*, in: Voltaire. *Povídky a romány*. s. 193.

⁷⁷ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 33.

⁷⁸ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 48.

osvícenské kritiky. Taková redukce postavy, na pouhé schéma, se kterým Voltaire manipuluje, jak se chce, předpokládá zásadní pohrdání člověkem.⁷⁹

Celkově jsou postavy v *Candidovi* definovány jako postavy slabé, pasivní, neschopné se rozhodnout. Zde můžeme spatřit určitou uniformitu postav. Každá se objevuje na scéně, aby ukázala, jak krutý k ní osud byl. Každá s postav se setkává s *Candidem*, informuje ho o svém osudu a tak se podílí na novém místě děje i na jeho nových životních zkušenostech.⁸⁰ „*Začínají novou etapu vyprávění tím, že románovému rytmu dodávají nový impulz.*“⁸¹

Candidův učitel Pangloss je příkladem postavy nesoucí tezi, kterou chce Voltaire vyvrátit. Takové postavy jsou vypuštěny do světa, který je ztělesněním antiteze. V takovém světě se ona postava setkává se zkušeností, která její stanovisko všeobecně vyvrátí. Přičemž hlavní chybou je to, že si názor nárokuje v nicotném světě všeobecnost, absolutní platnost.⁸²

Na cestě kolem světa se vyvíjí *Candidovo* myšlení a spěje k nezávislosti a určité intelektuální zralosti. Nakonec je to právě *Candide*, který porozumí radám starého Turka.⁸³ V rozhovoru s ním našel *Candide* jistou moudrost, se kterou se do značné míry ztotožnil. Paradoxně se tak *Candidovi* dostalo největší rady ze strany obyčejného, starého, pracujícího muže. A ne od králů, nebo nejuznávanějších filozofů, jak předpokládal. Turek říká: „*obdělávám je se svými dětmi, práce odvrací od nás tři velká zla, nudu, neřest a nedostatek.*“⁸⁴

Je celkem evidentní, že *Candide* prošel jistým vývojem, na konci románu už není tím naivním mladíkem, kterým byl na začátku. Tím pádem se vymyká domněnce, že všechny postavy v *Candidovi* jsou jen siluetami. Jeho postava je svým způsobem komplexní. Jak píše Zatloukal ve své knize. Komplexnost tu vzniká juxtapozicí protikladných vlastností. A charakter postav má svůj důvod. Voltaire využívá *Candidovu* naivitu k možnosti klást beztréstně otázky, které nebyly v té době zcela

⁷⁹ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 32.

⁸⁰ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 49.

⁸¹ Tamt., s. 49.

⁸² VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 44.

⁸³ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 51.

⁸⁴ Voltaire. *Candide*, in: Voltaire. *Povídky a romány*. s. 249.

beztrestné. A Candidova naivita mu také dává prostor pro komické vyličení absurdity doby.⁸⁵

⁸⁵ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 51.

5.3. Motivická a hodnotová výstavba

5.3.1. Schematizace světa

Stejně jako postavy i svět Voltaire modeluje tak, aby na něm mohl ukázat přesně to, co chce. To tvrdí Jindřich Veselý a stejně tak Erich Auerbach ve své eseji *Mimesis*. Veselý ve své upozorňuje na to, že Voltaire počítá s jistým čtenářovým informačním základem. Osvícenský čtenář s tímto základem tak mohl snadno v povídkách rozeznat osobnosti dané doby, konkrétní fakta, nebo historické události. Čtenářovi je tak podán jeho svět, ale předvedený z určité perspektivy. Do jaké hloubky čtenář zlo ve Voltairových povídkách vnímá, záleží na jeho fantazii, zkušenostech a informačním základu.⁸⁶ Postava zakouší svět ve své celistvosti i regionální rozličnosti. Pokud v příběhu najdeme oblast, která je lepší než ostatní, většinou je to nějaká utopická představa. Oblast, kde rozum učinil větší pokroky. Tato lepší oblast je blíže ontologickému zakotvení.⁸⁷ V povídce *Candide* je takovou oblastí Eldorádo. Eldorádo je ve středu vyprávění a má být zřejmě místem odpočinku během Candidova putování. Eldorádo je také zřejmě Voltairova představa, jak by svět mohl být zorganizovaný.

Voltaire často využívá kontrastu. Světlo a tma. Teorie a praxe. Svět pokroku proti světu nesmyslných dogmat. Právě obraz světa tmy podtrhuje kontrastem s čistotou postavy vržené do tohoto světa. Tato postava pak zpravidla nespravedlivě trpí.⁸⁸

5.3.2. Candidova cesta

Candidovu cestu kolem světa lze rozdělit na několik částí. Mohli bychom ji rozdělit na tolik částí, kolik zemí navštíví. Nebo na dvě části podle formy cestování. Povaha Candidova cestování, je v první části povídky pasivní. Je vyhozen ze zámku a utíká před pronásledovateli, kterými jsou například Bulhaři nebo inkvizice. V druhé části románu už *Candide* není jen pasivním pronásledovaným hrdinou. Jeho role se mění a *Candide* se stává aktivním pozorovatelem zla ve světě.⁸⁹

Na začátku své cesty se vydává západním směrem. Z Vestfálska se přesunuje do Holandska, Portugalska, Španělska, Jižní Ameriky, Paraguayae, navštíví dokonce zem Inků, ze které se dostává do Eldoráda. Pak se vydává východním směrem.

⁸⁶ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 32.

⁸⁷ Tamt., s. 37.

⁸⁸ Tamt., s. 45.

⁸⁹ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 52.

Z Eldoráda do Francie, Anglie i Itálie, která je poslední zastávkou před Propontidou, kde jeho cesta končí. Do Eldoráda se Candide dostává v prostředku díla. Je to jediné místo, kde s Candidem a jeho společníky zacházejí slušně. Kde potkávají nejen dobré lidi, ale také nabudou majetku. O podobné cestě vypráví Candidovi stařena, se kterou se setkává Candide v Holandsku.

Země, kterými Candide cestuje, jsou skutečné reálné země, které existují v našem světě. Skutečnost těchto zemí má dodat románu na autentičnosti a podpořit dojem reality. Nepravděpodobné příhody, které se stávají postavám, se čtenáři tak mají zdát více reálné. Země nejsou popisovány zvláště důkladně. Většinou je Voltaire načrtne jen několika obecnými tahy. Často ale používá pitoreskních detailů, které mu pomohou danou zemi přiblížit čtenáři. Tyto detaily se často týkají jídla, oblečení nebo úřednických titulů.⁹⁰ Například když navštíví Candide starého Turka, je Turecko přiblíženo skrze jídlo. *„Jeho dvě dcery a dva synové jim podali několik druhů sorbetů, které sami připravovali, kaimak, v němž byly kousíčky cedrátové kůry naložené v cukru, pomeranče, citróny, limony, ananasy, pistácie, kávu z Mokky, která nebyla smíchána se špatnou kávou z Batávie a z ostrovů.“*⁹¹

Široká škála zemí, které Candide navštíví, má ukázat na univerzálnost zla. Zemi zkoumá Candide ve své totalitě, ale zároveň ve své regionální rozličnosti.⁹² V každé zemi naráží na jiné zvyky, chování, přístup, pohled na věc. Konfrontace různých Zemí tedy ukazuje relativní význam věcí. Kromě toho jsou rozličné země dobrou půdou pro Voltairovy ironické narážky. A v neposlední řadě každá nová zem je novým dobrodružstvím a novým rámcem pro další postavy. Voltaire se tak vyhýbá monotónnosti linie.

Každá země je nějak konkretizována. Ve studii Jindřicha Veselého se dočteme, že pouť kolem světa má Candida navést k tomu, aby prakticky jednal. Každá země na něj má zapůsobit tak, aby si z cesty přivezl pravidla praktického jednání. A jak uvádí Veselý, praktické jednání bude pozitivně negovat nicotný svět zkušenosti.⁹³ Zatloukal upozorňuje na to, že díky tomu, že Candide projde celý svět, získávají jeho praktické závěry obecnou platnost.

⁹⁰ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 52-53.

⁹¹ Voltaire. *Candide*, in: Voltaire. *Povídky a romány*. s. 248.

⁹² VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 37.

⁹³ Tamt., s. 37.

Můžeme si všimnout, že Voltaire se vyhýbá zdlouhavým pasážím, vše se odehrává v prudkém rytmu. V poměrně krátkém textu je spousta postav, ale i událostí a dobrodružství. Postavy jsou v kolotoči dobra a zla. Vše je redukováno na jednu časovou dimenzi, čas přítomný.⁹⁴ Erich Auerbach podává pro tento rychlý spád příběhů zajímavé vysvětlení. „*Strašlivé události se zdají komické, protože se řítí skoro klaunskou hbitostí a líčí se jako Bohem chtěné a zcela běžné, což stojí v komickém protikladu k jejich hrůznosti a přáním postižených.*“⁹⁵

5.3.3. Motivy povídky

Celým románem nás provází téma filozofické a téma citové. Motiv lásky a štěstí vytváří zápletku, která se skládá z několika epizod, které na sebe volně navazují. Voltaire se vyhýbá zdlouhavému popisu milostných situací nebo vyznání lásky. Láska Candida ke Kunigundě je vyjádřena jasně a stručně a přetrvává skrze celý příběh. Důležité je, že Kunigunda je mladá a krásná a to jí stačí proto, aby byla všemi muži milována a nakonec se stala milenkou několika z nich.⁹⁶

Filozofickým motivem je odmítnutí optimistické doktríny rozumem a zkušeností. Nositelem této teze je Candidův učitel Panglos. Hlavní hrdina Candide je ze začátku přesvědčen o platnosti optimismu, ale skladbou událostí dochází k jeho popření a buduje si svou filozofickou nezávislost.

Panglos reprezentuje leibnizovskou tezi a je ukázkou toho, jak Voltaire schematizuje postavy nesoucí tezi, kterou chce vyvrátit. Taková postava jedná a mluví zcela nelogicky. Můžeme zde pozorovat vztah mezi logickou řečí a pravdivostí koncepce. Postavy ztělesňující tezi, která podle Voltaira není platná, mluví jazykem nerozumy, který je založený na nekritickém přijímání tradice a vyvozování daného stavu z imaginárního účelu.⁹⁷

Téma citové a téma filozofické se střídají. Pokud se Candide setkává s Kunigundou, vystupuje do popředí téma citové. Pokud je v přítomnosti Martina a Panglose, je v popředí téma filozofické. Pokud jedno téma převažuje, neznamená to, že druhé je opomíjeno. Často při převaze filozofického motivu Candide mluví o

⁹⁴ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 53.

⁹⁵ AUERBACH, E. *Mimesis*. Zobrazení skutečnosti v západoevropských literaturách. s. 347.

⁹⁶ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 48.

⁹⁷ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 39.

Kunigundě. A naopak, pokud je s Kunigundou, často připomíná filozofický motiv.⁹⁸ Candide mluví s Martinem, náhle však vzpomíná na Kunigundu. „*Není tedy na světě šťastnějšího člověka vyjma mne, až opět uvidím slečnu Kunigundu.*“⁹⁹

Obě tato témata směřují k jistému cíli. Podle Zatloukala je v případě citového motivu takovým cílem sňatek. A v případě tématu filozofického poznání životní moudrosti. Obě témata nakonec dospějí až do svého cíle. V závěru románu se Candide sváže sňatkem s Kunigundou a dojde k filozofické nezávislosti.¹⁰⁰ Tyto dva motivy spojuje motiv cesty. Candide se vydává na cestu, která je osou celého vyprávění.

5.3.3.1. Zlo a zpochybnění optimismu

Povídka Candide obsahuje polemiku proti Leibnizovu optimismu. K víře v co možná nejlepší svět se Voltaire zprvu přikláněl, postupem času se ale jeho stanovisko k této filozofii stalo spíše skeptické. V povídce Candide se Voltaire snaží vyvrátit Leibnizovy myšlenky o nejlepším z možných světů.¹⁰¹

Leibnizovu filozofii Voltaire zesměšňuje postavou Panglose. Candide vržen do světa, ve kterém se setkává s chaosem, nepořádkem a mnoha formami zla. Cesta kolem světa dává Candidovi neustálé podněty k údivu. Na základě událostí, které ho potkají, začíná nad optimismem pochybovat a buduje si vlastní filozofickou nezávislost. S tímto názorem se shoduje i Roger Pearson, který píše, že zlé věci se Candidovi dějí nahodile a bezdůvodně. A Candide se během své cesty smíří s rozdílností Panglosova systému a životné zkušeností.¹⁰²

Negativně se na optimismus Candide začíná dívat spíše v druhé části příběhu. Zde se setkává s filozofem Martinem. Zatloukal ve své knize předkládá názor, že Candidovo popření optimismu souvisí právě s Martinem. Filozof Martin je velkým stoupencem pesimismu a tak Zatloukal uvažuje nad tím, že Candidovi pochybnosti vznikají pod vlivem tohoto filozofa. Nemůžeme ale říct, že by Candide přejímal

⁹⁸ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 52.

⁹⁹ Voltaire. *Candide*, in: Voltaire. *Povídky a romány*. s. 236.

¹⁰⁰ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 52.

¹⁰¹ CORETH, E. *Filozofie 17. a 18. století*. s. 158.

¹⁰² PEARSON, R.: *Introduction*, in: Voltaire. *Candide and Other stories*. s. 20. Přel. z: „*As far as Candide himself is concerned, things happen to him suddenly and surprisingly, without rhyme or reason; and yet all the time he is turning his experiences to account. Gradually he perceives and comes to terms with the disparity between Pangloss's system and the facts of life.*“

Martinovo pesimistické stanovisko. Panglosovo učení popírá neustálý výskyt zla a Martinovo učení popírají záblesky dobra. Candide tedy nemůže souhlasit s optimismem, ale nemůže být ani pesimistou jako Martin.¹⁰³ Takto smýšlí i Veselý, který ve své studii píše, že aby mohl Voltaire vyvrátit leibnizovskou tezi, musí v povídce Candida ukázat svět jako souhrn všemožných hrůz, které se ve světě dějí. Nesmí ho ale zároveň nechat upadnout do Martinova pesimismu.¹⁰⁴

Zatloukal uvádí, že Candide byl v první části románu štvancem bez vlastních prostředků pronásledovaný zlem. V druhé části románu, díky prostředkům, kterých nabyl v Eldorádu, se stává samostatnějším. Stává se spíše pozorovatelem zla druhých.¹⁰⁵ I Veselý ve své studii píše, že zatím co v první části prochází Candide svět jevící se jako plný hrůzy, v druhé části už je svět spíše výjevem směšnosti, malichernosti a nudy.¹⁰⁶

Přímo i nepřímo se tedy Candide napříč světem setkává se zlem morálním i tělesným. Setkává se, se zlem vnitřním i vnějším. Vnitřní zlo pochází z lidské duše a jsou to vášně jako marnivost, lhaní, pokrytectví a nuda. Zlo vnější je způsobeno společenským uspořádáním nebo přírodou. Zlo často zahrnuje i mnoho nevinných osob, hlavně v případě válek nebo zemětřesení.¹⁰⁷ Román zahrnuje i zla, která s lidskou činností nijak nesouvisí, to jsou přírodní katastrofy. Ani příroda tedy není ukázána jako dobrotivá. Naopak podle Zatloukala, se Voltaire snaží ukázat opak a to jako osten proti optimistickým názorům Rousseaua o přírodě.¹⁰⁸

5.3.3.2. Odpověď na otázku praxe

Veselý tvrdí, že zakoušený svět dává Candidovi teoretickou zkušenost. Dál uvádí, že Voltairovi jde především o to, aby hrdina skrz zkušenost došel k odpovědi na otázku praxe, tedy jak jednat. Hlavní hrdina se pohybuje ve světě, který je schematizací nicotného a nesnesitelného světa. Potřebuje se ale setkat s ideálem, aby měla jeho zkušenost nějaké zakotvení. Tento ideál uspořádání, který je utopií, umisťuje Voltaire do paralelního světa. Tento svět není reálně nikde, ale jeho

¹⁰³ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 51.

¹⁰⁴ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 46.

¹⁰⁵ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 54.

¹⁰⁶ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 46.

¹⁰⁷ ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. s. 34-35.

¹⁰⁸ Tamt., s. 36-37.

uspořádání má být všude. Zároveň představuje svět plný stability a dobrého bytí, existující zde od věčnosti.¹⁰⁹

Takovou krajinou je v povídce Eldorado. Eldorado je umístěno do středu povídky. Je středem cesty, kterou musí hlavní hrdina projít. Je to velmi bohatá země a všichni jsou tu svobodní. Je schováno za horami a jen těžko se sem může někdo dostat. Veselý uvádí, že je místem ontologické plnosti, kterou se postava marně snaží najít ve světě neutopickém. Mezi utopií a normálním světem vzniká zvláštní vztah. Utopická země se stává pro lidský svět úběžníkem a dodává mu budoucnostní perspektivu. Svět, který byl do teď pro hlavního hrdinu nesnesitelný a plný pastí se začíná zdát být lepší. Jako byl prosvětlen budoucností. V nárazu na minulostní dimenzi světa Candide pozná, jak skutečnost vypadat nemá a nesmí. Hlavní hrdina ale nesmí upadnout do úplného zoufalství. Proto musí zažít ideál a vidět cíl, ke kterému bude jeho praktická činnost směřovat. Musí to být svět, který tu je od věků a nikdy se nedal do sebe-negujícího pohybu. Hrdinovým konečným cílem má být stanutí v plnosti bytí.¹¹⁰ Zatloukal se shoduje s Veselým v tom, že Eldorado je nutné chápat jako ideální utopickou organizaci společnosti. Zatloukal pak uvádí, že je možné ho vidět jako model, ke kterému by společnost podle osvícenců směřovat a je vhodným modelem pro aplikaci deismu.

Candidova cesta končí v Propontidě, kde zakoupí kus půdy a začne ho spolu se svými přáteli obdělávat. V klidu, beze zla a pohrom pracují na svém, ale nudí se u toho. Pravidelná praktická činnost jim je jim nesnesitelná. Svět, který zakoušeli předtím, byl sice neustálým kolotočem hrůz, ale zároveň to bylo i dobrodružství. Pearson ve své studii uvádí, že díky rozhovoru se starým Turkem Candide zjistí, že práce nabízí přinejmenším možnost přijatelného způsobu života. A že na nudu by si měli dávat pozor, protože nuda může být původem největšího zla.¹¹¹ Až díky rozhovoru se starým Turkem dojdou k tomu, že už jsou vlastně šťastní a že by se tak měli i cítit. Veselý ve své studii píše: „*spojení minulosti a budoucnosti v přítomný čas,*

¹⁰⁹ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 52.

¹¹⁰ Tamt., s. 51-52.

¹¹¹ PEARSON, R.: Introduction, in: Voltaire. *Candide and Other stories*. s. 20. Přel. z: „*In the concluding chapter he learns: from the kindly old man, that work offers the possibility, if not of happiness, at least of a tolerable modus vivendi.*“

*překonání znicotňujícího pohybu, v němž se však stále něco děje, v ontologické plnosti dobrého stanutí, je třeba se naučit, jak dobro přijímat.*¹¹²

Jindřich Veselý poukazuje na to, že je možné, že se Voltaire ke konci svého života, přece jen přesvědčil o tom, že je možné nicotnost světa, jako jeho jednu tvář nahradit tvářmi racionálnější, kterou dokážeme světu dát právě v těch podmínkách, v kterých se nyní nacházíme. Tedy, že je možné ji prakticky přetvořit.¹¹³

Vyústěním Candidovi cesty je tedy praktická činnost. Práce na zahradě ale ukazuje i jiné důsledky. Jak uvádí Antonín Zatloukal ve své knize, práce spojí dříve rozptýlenou energii jednotlivců, kteří nyní pracují pro dobro všech. Dál můžeme ve skupince Candidových přátel vidět vzor pro toleranci myšlenek, ras i tříd. Pesimistický filozof pracuje s vyznavačem optimismu, mestic s mnichem, aristokratka s bývalou prostitutkou. Všichni se tolerují a úcta jednoho k druhému je v jasném kontrastu s kapitolami o nesnášenlivosti, inkvizici a válkách. Práce se tak pro Candidovi přátele stává vysvobozením ze světa zel, pohrom a fatality.¹¹⁴

Jelikož svět není nejlepším z možných světů, lze ho zlepšovat, proto Candide končí výzvou k praktické činnosti.¹¹⁵ Ivan Sviták poukazuje na to, že smysl Candidova závěru spočívá v tom, že z problémů a nekonečného hledání štěstí se lidé nedostanou filozofováním, nebo modlením se, ale pouze jednáním. Není k ničemu sbírat životní poučky a navíc na nich trvat za každou cenu, ale je rozumnější zvládat životní zkušenosti. Užitečnější je dobře jednat, než pěstovat dobrý filozofický systém.¹¹⁶ Pearson předkládá názor, že řešení na konci Candida je pouze částečné. Práce sice může zabránit nudě a neřestem, ale nevede k intelektuálnímu a emocionálnímu naplnění.¹¹⁷

¹¹² VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 53.

¹¹³ Tamt., s. 36.

¹¹⁴ Tamt., s. 43.

¹¹⁵ RÖD, W. *Novověká filosofie. Sv. II Od Newtona po Rousseaua*. s. 230-231.

¹¹⁶ SVITÁK, I. *Humanista Voltaire*, in: *Voltaire - myslitel a bojovník*. s. 49-50.

¹¹⁷ PEARSON, R.: *Introduction*, in: *Voltaire. Candide and Other stories*. s. 23. Přel. z: „*Work may prevent boredom, vice, and need, but what about intellectual and emotional fulfilment*“

6. MICROME GAS

6.1. Úvod

Reflexi Voltairova života, osvícenských ideálů, pokroků doby i Voltairovy konkrétní postoje můžeme pozorovat také v povídce *Micromegas*, kterou vydal roku 1752. Na povídce pracoval už několik let před jejím vydáním a tato povídka bývá výslovně označovaná jako filozofická povídka.¹¹⁸

Povídka *Micromegas* vypráví o mimozemšťanech žijících ve vesmíru, kteří během své vesmírné cesty zavítali až na Zem, kde se setkávají s lidmi. Originalita povídky spočívá do velké míry právě v tom, že bytosti z jiné planety sestoupí na Zem a navážou s lidmi poměrně blízký kontakt.¹¹⁹

Jedná se o kratší povídku, která je rozdělená do sedmi kapitol, které udávají, kde se právě vesmírní cestovatelé nachází. Celou povídku lze rozdělit na dvě nebo tři hlavní části. Buď vesmír a Země, nebo pobyt *Micromegy* na své planetě, cestování vesmírem a pobyt na Zemi. Velká část textu, od 4 do 7 kapitoly, je věnována pobytu mimozemšťanů na Zemi a jejich setkání s lidmi. Povídka se tedy odehrává ve vesmíru, v prostoru mezi Síríem a Zemí. Známe i přesné datum sestoupení mimozemšťanů na Zem a to dne 5. 7. 1737 v okolí severního pobřeží Baltického moře.¹²⁰

¹¹⁸ PEARSON, R.: Introduction, in: Voltaire: *Candide and Other Stories*. s. 10. Přel. z.: „It was in 1738 also that he began the first version of *Micromegas*, the only one of his stories to be described by him explicitly as ‘philosophical’.“

¹¹⁹ PEARSON, R.: Introduction, in: Voltaire: *Candide and Other Stories*. s. 11. Přel. z.: „The originality of *Micromegas* lies partly in having a being from another planet come to have a ‘close encounter’ with us“

¹²⁰ Voltaire. *Micromegas*, in: Voltaire. *Romány a povídky*. Praha : SNKLHU, 1960. s. 131.

6.2. Postavy

Obě dvě hlavní postavy jsou muži, mimozemšťané, vědci a filosofové. Tito vesmírní cestovatelé, kteří se vydali na malou filozofickou cestu, jsou odlišní lidské rase. Micromegas pochází z planety obíhající kolem hvězdy Síríus. Bývá oslovován jako Jeho excelence, Síríjec nebo jménem Micromegas. Saturňan pochází z oběžnice Saturna a je zdejším tajemníkem akademie. Každý z dvojice hvězdných cizinců je jiný a tak prostřednictvím dvou rozdílných pozorovatelů, získáváme dvojnásobnou hloubku pohledu na věc. Micromegas je Saturňanovi nadřazený, je vybaven tisíci smysly a ve svém úsudku je opatrnější, než Saturňan. Ten je menší jak svými proporcemi, tak obdařen méně smysly. Má pouze 72 smyslů, je zbrklejší a často se ve svém úsudku plete.¹²¹ „*Důvěrné přátelství uzavřel s tajemníkem saturnské Akademie, člověkem velmi duchaplným, který ve skutečnosti nic nevynalezl, ale dovedl dobře vykládat o vynálezech jiných lidí a obstojně dával dohromady malé verše a velké počty.*“¹²²

Micromegas a Saturňan jsou na rozdíl od jiných Voltairových cizinců cizinci opravdovými, v jejich případě se Voltaire zajímá o to, odkud pochází, o původní prostředí o psychologii. Často se ve Voltairových povídkách setkáváme s motivem cizinectví. Ne vždy, se ale jedná o cizinectví v klasickém slova smyslu. Voltairovi postavy často nejsou psychologicky zformulovány prostředím, ze kterého pocházejí. Nemají zkušenost z prostředí, ze kterého pocházejí. Voltaire se nezajímá o jejich původní prostředí. V tomto ohledu, ale tvoří Micromegas a tajemník ze Saturnu výjimku.¹²³

Voltaire v textu často vyjadřuje velikosti a vlastnosti v číslech. Na planetě, ze které pochází Micromegas, mají lidé téměř tisíc smyslů a na planetě Saturňana dvaasedmdesát. Oproti tomu lidská rasa má smyslů jen pět. Pomocí kvantitativního vyjadřování se Voltaire lehce a přesvědčivě vyjadřuje, jak jsou lidé malí. Může takto také snadno zesměšnit pokusy lidí dobrat se metafyzických podstat věcí, vzhledem k tomu, že ani mnohem lépe vybavení cestovatelé na ně neumí odpovědět.

¹²¹ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 33-34.

¹²² Voltaire. *Micromegas*, in: Voltaire. *Romány a povídky*. s. 127.

¹²³ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 33.

Nebešťané pochází ze světa materiálních proporcí a lidstvo je hodnoceno na základě svého vědění. Na základě rozhovoru nebešťané zjišťují, že lidstvo je velmi pokrokové, co se matematiky a ostatních věd týče a zcela zbytečně se dohaduje o otázky metafyzické. Jelikož ty nejsou schopni vysvětlit ani mimozemšťané, natož lidé, s tak malou smyslovou výbavou.¹²⁴ Hodnocení lidstva podle úrovně vědění je narážkou na osvícenskou víru v pokrok vědy. Když Micromegas pokládá posádce lodi otázku, co je to lidská duše, jak lidé tvoří své myšlenky, každý z filozofů mu začne odpovídat svojí teorií. Tato teorie odpovídá systému, který reprezentují. Ve chvíli rozhovoru mimozemšťanů s lidmi, se stává tento typ schematizace postav důležitý. Nositelé určitých tezí jsou v povídce proto, aby prostřednictvím rozhovoru ukázali předchozí filosofické systémy a rozhovor přesvědčil čtenáře o správnosti Voltairových názorů a jeho filosofie. Tohoto typu schematizace postav využívá Voltaire podle Veselého i v jiných dílech.¹²⁵

Promlouvá Descartovec, Leibnizovec, přívrženec Lockův nebo Tomista, jejich teorie však připadají mimozemšťanům jako nesmyslné, hloupé žvatlání. Jediný, kdo se jim zamlouvá je stoupenec Lockův. Voltairovi je sympatické mimo jiné to, že se Lockův stoupenec odmítá ptát po metafyzických otázkách. Micromegas, znázorňuje dokonalého osvícenského badatele. Jeho stanovisko se promítá v reakcích na stoupence některých systémů. Například, když propukne v smích při povídání Tomisty o tajemství v „Sumě“ Tomášově. A o tom, že vše bylo stvořeno kvůli člověku.¹²⁶ Oproti celému vesmíru je člověk i Země jenom malým atomem.¹²⁷ V textu jsou lidé označováni jako „rozumné atomy“ nebo „myslící atomy“.¹²⁸ V povídce Voltaire podává svět a soud o něm, dle jeho názoru, který skrze toto dílo jakoby dostával vesmírnou váhu.

Povídka je psána z perspektivy vševědoucího boha vypravěče. Tímto vypravěčem je zde sám Voltaire. Ve Voltairově deismu figuruje bůh – geometr, ve Voltairových románech bůh – Voltaire.¹²⁹ Vypravěč se ale v textu zároveň odkrývá a

¹²⁴ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 38.

¹²⁵ Tamt., s. 34-35.

¹²⁶ Voltaire. *Micromegas*, in: Voltaire. *Romány a povídky*. s. 141.

¹²⁷ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 38.

¹²⁸ Voltaire. *Micromegas*, in: Voltaire. *Romány a povídky*. s. 138-139

¹²⁹ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 37.

vystupuje jako historik tvrdící, že pracuje s fakty. „*Budu vypravovat pravdivě, jak se to všechno zběhlo, nepřidávaje nic ze svého, a to není pro historika tak snadné.*“¹³⁰

¹³⁰ Voltaire. *Micromegas*, in: Voltaire. *Romány a povídky*. s. 138-139

6.3. Motivická a hodnotová výstavba

V průběhu povídky se vesmírní cestovatelé tedy dostávají na Zem, o které soudí, že je tak malinká, že musí být i neobydlená. Po chvíli ale zjišťují, že jsou na omylu a setkávají se s lidmi. Na základě jedné posádky, tedy celkem malého vzorku, soudí celou lidskou rasu. Jak ve své studii soudí Jindřich Veselý, ve Voltaireově podání mizí rozdíl mezi jednotlivými kraji, státy, rasami. Lidstvo je souzeno v celku, v holé všeobecnosti abstrakce.¹³¹ Nadpozemská perspektiva umožňuje, aby byla Země vykreslená jako malinká a bezmocná, doslova popsána jako malé mraveniště nebo hromádka bláta. Její rozměr, je udán opět kvantitativně a to ve chvíli, kdy se dočítáme, že cestovatelé ji obešli za třicet šest hodin. Atlantik pro ně byl rybníčkem, Středozemní moře dokonce loužičkou.¹³²

Zasazení do vesmíru je zřejmě ostnem proti lidské sebestřednosti. Upozornění na to, že bychom měli změnit svá měřítka, prozřít, otevřít oči a uvědomit si, že vesmír se nestará a netočí jenom kolem nás, že jsou i jiné možnosti. To by zas mohlo být narážkou na dogmatismus, proti kterému Voltaire vystupoval. V rukách mimozemšťanů se lidé dostávají do role hmyzu. Jako například objekty zkoumání přírodovědce. Doslova jsou oslovováni Micromegasem jako „*neviditelný hmyz stvořený rukou nejvyššího v hlubině nekonečné malosti*“.¹³³ Mimozemšťané jsou příliš velcí na to, aby prozkoumali veškeré obyvatelstvo. Mají problém všimnout si i malé lodičky, jejíž posádku označují za lidské červíčky. Jedná se o modelovou situaci, kdy se lidským vzorkem stává loď s učiteli a filozofy. Je možné, že pro své složení, byl tento vzorek myšlen jako reprezentativní.

¹³¹ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 34.

¹³² Tamt., s. 37.

¹³³ Voltaire. *Micromegas*, in: Voltaire. *Romány a povídky*. s. 136.

6.4. Inspirace vědou

Osvícenství obecně je charakteristické vírou v pokrok vědění. Voltaire obdivoval Newtonovu přírodní filozofii, kterou objevil během pobytu v Anglii, hodně na něj zapůsobilo Newtonovo dílo *Principia Mathematica* (1687). Vesmír v povídce *Micromegas* je konstruován podle znalostí Voltairovy doby, údaje o vesmíru odpovídají dobovým vědeckým poznatkům. Ve spojitosti se Saturnem mluví Voltaire o pěti Saturnových měsících. Dnes víme, že je jich více. I poznatky ohledně Saturnových prstenců pochází ze 17. století. Také jména v povídce často odpovídají skutečným osobám. Například Swammerdam objevil červené krvinky. Leeuwenhoek vynalezl mikroskop, objevil kapiláry, popsal buňky, bakterie. Mikroskop pak zdokonalil Robert Hook. Jean – Baptiste Lully, francouzský hudebník italského původu, byl nejvlivnějším a neúspěšnějším skladatelem období vlády Ludvíka XIV. ve Francii. V textu nacházíme narážky na inkvizici i církve, která zakazuje šířit poznatky badatelů. Páter Castel v povídce nesouhlasí s poznatky, které *Micromegas* získal. Stejně jako například Luis Bertrand Castel kritizoval Newtona.

Povídka zachycuje i několik paralel s Voltairovým životem. *Micromegas* je v textu popsán, jako jeden z nejvzdělanějších duchů jaké máme, studoval na jezuitské koleji, stejně jako Voltaire, který byl žákem prestižní Koleje Ludvíka Velikého.

Pro 17. století je charakteristický spor jansenistů s jezuitou, jansenistické stanovisko a kritika jezuitů byla zastávána Blaisem Pascalem. S Pascalem Voltaire nesouhlasil, kritizoval ho za to, že se při důkazech svého učení přiklání k zázrakům. *Micromegas* byl za svou knihu, v které prezentoval výsledky svého pitvání hmyzu, vykázán na osm set let ze dvora. S tím se shoduje i Pearson. „*Further Voltairean twists include the fact that this extraterrestrial being travels because he has been exiled for writing about biology and microscopy.*“¹³⁴ I Voltaire byl několikrát vykázán z Francie. A muftí, nejvyšší autorita soudící v náboženských otázkách, tuto knihu odsoudil, pro názory kacířské a opovážlivé.¹³⁵ Stejně tak Voltairovy Filosofické listy byly odsouzené za přičící se dobré lidským mravům a Voltaire musel opustit Paříž.

¹³⁴ PEARSON, R.: Introduction, in: Voltaire: *Candide and Other Stories*. s. 11.

¹³⁵ Tamt., s. 126.

Povídka *Micromegas* jako by byla oslavou Newtonovské fyziky a Lockovi epistemologie a potenciálu člověka k prozření a osvícení.¹³⁶

Tak, jak se my díváme na ostatní, se ostatní mohou dívat na nás, neměli bychom být tak sebestřední. To, co je pro nás veliké, pro jiné je malé. To, co sledujeme pravdou, může být pro jiné nesmyslné. Vidíme jenom malý kousek z bytí světa. Podle Voltaira by se lidé měli učit pokoře, vyhýbat se metafyzickým otázkám a nedělat ukvapené závěry.

¹³⁶ PEARSON, R.: Introduction, in: Voltaire: *Candide and Other Stories*. s. 11. Přel. z: „*Micromegas is a eulogy of Newtonian physics and Lockean epistemology, of divine power and man’s potential for enlightenment.*“

7. PROSTĚÁČEK

7.1. Úvod

Prostěáček je krátkou povídkou vydanou roku 1867. Stejně jako v ostatních dvou povídkách zde najdeme charakteristické rysy Voltairova smýšlení a reflexi problémů jeho doby. A stejně jako v povídce *Candide* a *Micromegas* se zde objevuje motiv cizince, k němuž odkazuje pojetí hlavní postavy. Povídka nám podává moderní společnost očima nezkaženého a společností neovlivněného divocha. Společnost, do které se dostává ho stejně jako *Candida*, nepřestává udivovat a vyvádět z omylu. Jak by taky ne, když se zdá, jako by byl každý za dobré skutky potrestán, nikoliv odměněn.

Jedná se opět o narativní fikční prózu, konkrétně povídku rozdělenou do 20 kapitol. Jindřich Veselý uvádí, že je Voltairovým zvykem vytvářet tím mírnější obraz hrůzného světa, čím blíže se povídka odehrává 18. století. Přesto Prostěáček také předkládá kritiku francouzské společnosti včetně náboženství, její nespravedlivé zacházení a absolutní netoleranci z jakékoliv strany. Příběh začíná konkrétně 15. 7. 1689. Hlavní hrdina se o prostředí, ve kterém se do teď pohyboval, zmiňuje jen ve zkratkách. Poukazuje nejčastěji na to, jací tam byli lidé a jaké poměry tam panovaly. Konkrétně z Ameriky se dostává do Anglie a následně na lodi s Angličany přijíždí do Francie.

Ve Francii se tak odehrává celý děj. Prostěáček navštíví pár měst, ale především Bastilu. Veselý poukazuje na to, že díky konkrétní dataci si povídka nenárokuje už tak absolutní všeobecnou závaznost.¹³⁷ Jako tomu bylo například u *Candida*, který nebyl nijak datován a navíc se odehrával po celém světě. Prostěáček se odehrává pouze ve Francii, jde tu tedy opravdu o kritiku poměrů ve Francii. Povídka je obrazem náboženského pronásledování.¹³⁸

¹³⁷ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 49-50.

¹³⁸ PEARSON, R.: Introduction, in: *Voltaire: Candide and Other Stories*. s. 32. Přel. z: „*In The Ingenu the portrait of religious persecution*“

7.2. Postavy

Hlavní postavou je divoch, který se dostal nejdříve do Anglie a později i do Francie. Dostal jméno Prostřáček, protože vždycky říká prostě to, co si myslí. Prostřáček byl velmi milý, ale zároveň suverénní, působil odvážně a neškodně. Působil jinak, než ostatní svým zevnějškem i nitrem. Všichni obdivovali jeho pleť i kůži. Měl také určité charisma, které na druhé dokázalo dobře zapůsobit. „*Byl prostovlasý, naboso, na nohou měl malé sandály, dlouhé vlasy měl spletené do copů a jemnou štíhlou postavu mu obepínal krátký kabátec.*“¹³⁹ Bylo mu 22 let.

Prostřáček sice přijel do převorství na lodi s Angličany, ale nebyl to Angličan, vyrůstal v Americe mezi Indiány. Nakonec zjišťujeme, že Prostřáček sice vyrůstal mezi Indiány – Huróny, ale je synem Francouze. Díky tomu, že vyrůstal s divochy, byl ušetřen pokřivení a zatemnění mysli francouzským vzděláním.¹⁴⁰ Mimo to si zde Voltaire opět pohrává s rozdílnostmi mezi národy. Prostřáček evidentně vyčnívá mezi Francouzi, ale i mezi Angličany se kterými přijel. Má i naprosto odlišné zvyky, například spí na zemi na roztažené přikrývce. Kromě toho je také čestný, šlechetný a má dobré srdce.

Již výše jsem zmínila, že Voltaire byl stoupencem Lockova myšlení. Locke předpokládá, že neexistují žádné vrozené ideje a Voltaire s ním souhlasí v tom, že na svět přicházíme s čistou myslí, do které se nám teprve zapisují zkušenosti. Prostřáček je tedy schematizován přesně v tomto duchu. Jeho chápání bylo čisté a přímé, neměl žádné předsudky a nikoho nesoudil. Viděl věci, tak jak jsou, protože nebyl ničím ovlivněný. Divošství je tedy předkládáno jako čistá přirozenost „*tabula rasa*“. Také se o něm několikrát dozvídáme, že měl zdravý rozum.

Za druhou hlavní postavu lze považovat slečnu ze Saint-Yves. To je mladá, velmi krásná dívka, stará 20 let. Také slečna ze Saint-Yves je velmi odvážná, nebojácná, ctnostná a šlechetná, velmi hodná a věrná. Ctnost byla pro Voltaira důležitou mezilidskou vlastností, věnoval jí i kapitolu ve svém Filozofickém slovníku. „*Ctnost*

¹³⁹ Voltaire. *Prostřáček*, in: Voltaire. *Romány a povídky*. Praha : SNKLHU, 1960. s. 294.

¹⁴⁰ PEARSON, R.: Introduction, in: Voltaire: *Candide and Other Stories*. s. 32. Přel. z: „*The twist in The Ingenu, of course, is that the savage in this case may actually be a Frenchman who has been spared the mindwarping obfuscations of a French education.*“

*mezi lidmi je výměna dobrodiní, kdo se nezúčastní té výměny, nemůže býti brán v úvahu.*¹⁴¹

Je schematizovanou postavou, odpovídá typu Voltaireových mladých nezkažených žen, které jsou v příběhu často zneužívány a vydány na pospas světu, obdobně jako Candide či Prostřáček. Na postavách Prostřáčka a slečny ze Saint-Yves Voltaire ukazuje kritiku institucionalizované morálky a poměrů u dvora.

Mezitím, co se Prostřáček se vyvíjí intelektuálně, slečna Saint-Yves se vyvíjí emocionálně. Její sentiment se vyvíjí během toho, co se snaží, za děsivou cenu vykoupit Prostřáčka.¹⁴²

Z dalších postav lze jmenovat například Gordona, se kterým se Prostřáček setkává v Bastile. Gordon je nositelem motivu přátelství. Kromě toho se díky němu Prostřáček začne vzdělávat, můžeme tedy říct, že byl jeho učitelem. Obdobně Candide měl svého učitele Panglose. *„Pan Gordon byl svěží a usměvavý stařec, který uměl dvě velké věci : snášet protivenství a utěšovat nešťastné.*“¹⁴³ Byl to tedy dobrý člověk. Kromě toho byl také jansenista a právě kvůli tomu je vězněn v Bastile. *„Jsem znám jako jansenista, znal jsem Arnaulda i Nicola a jesuité nás pronásledovali.*“¹⁴⁴

Zobrazením nemravného chování a zneužívání pravomocí je Saint-Pouange. Skrze jeho postavu se naplní osud slečny. Údajně je to dobrý člověk a řádný křesťan. Nezdráhá se ale využít mladé nevinné dívky Saint-Yves. Ta chce vysvobodit Prostřáčka z vězení, ve kterém je neprávem. Důstojník po ní ale žádá to, co je dívce nejceněnější. Dívka hanbou a proviněním, že Prostřáčka podvedla, i když kvůli jeho záchraně, zemře. Zde se nicméně ukazuje, že důstojník pod tvrdou a nemravnou skořápkou skrývá přeci jen trochu dobroty, jelikož její smrt ho zasáhne více, než sám čekal.

¹⁴¹ Voltaire. *Filosofický slovník*. s. 27.

¹⁴² PEARSON, R.: *Introduction*, in: Voltaire: *Candide and Other Stories*. s. 32. Přel. z: *„While the Ingenu is undergoing his intellectual metamorphosis, his beloved Saint-Yves is developing emotionally, and by the time she has paid her appalling price for the release of the Ingenu, ‘sentiment had developed as far in her as reason had in the mind of her unfortunate lover’.*“

¹⁴³ Voltaire. *Prostřáček*, in: Voltaire. *Romány a povídky*. s. 319.

¹⁴⁴ Tamt., s. 319.

7.3. Motivická a hodnotová výstavba

V této povídce se vyskytuje několik motivů. Motiv cizinectví se zde pojí s motivem lásky a motivem náboženských otázek, zejména kritikou církve jako instituce. Motiv lásky zastupuje slečna ze Saint-Yves, do které se hlavní hrdina zamiluje. Z náboženských otázek je zde zobrazen hlavně sporem jansenistů s jezuitu, netolerantní katolická církev pronásleduje protestanty a vyžaduje po věřících dodržování konvencí, které ovšem nemají biblický základ.

Na několika místech v povídce a hned v několika směrech Voltaire vyzdvihuje Anglii. „*Angličané mají rádi statečnost, protože oni sami jsou stateční a čestní jako my.*“¹⁴⁵ Poukazuje také na náboženskou toleranci v Anglii. Prostřáček měl celý život svou víru a nikoho nenapadlo to měnit. Jakmile ale dorazil do Francie, chtěli ho hned nechat pokřtít.

Voltaire v povídce opět předkládá svůj názor, že křesťanství a církve jsou zkažené. Církve manipuluje a vymýšlí si, původní křesťanská víra už je dávno zatemněna. Prostřáček dostane ke čtení Bibli a následně má být pokřtěn. Úkony popsané v Bibli ale po něm nejsou vůbec vyžadovány, na rozdíl od toho chce společnost něco úplně jiného. „*Den co den pozoruji, že se tu dělá spousta věcí, které ve vaší knížce vůbec nejsou a že se tu nedělá nic z toho, co v ní je.*“¹⁴⁶ Na Prostřáčekově selském rozumu může autor dobře ukázat odklon od původních hodnot křesťanství. Ale i netoleranci církve, která krutě pronásleduje. Klášter je v povídce popisován jako vězení. Ostrá kritika je zde mířena i proti církevním hodnostářům a papeži. „*Voltaire ukazuje, že – bez zprostředkování různých jezuitských zpovědníků – nemá člověk šanci se ke kompetentním úředním instancím vůbec dostat.*“¹⁴⁷

V textu se autor zmiňuje i o dějinách. Z úst Prostřáčka, který se ve vězení začal vzdělávat, vychází stejný názor, jaký zastával Voltaire. „*A dějiny jsou skutečně pouze obrazem zločinů a neštěstí.*“¹⁴⁸ Voltaire zde naráží i na dosavadní stav věd. Konkrétně si toho můžeme všimnout, když se v textu vyjadřuje o medicíně. „*Byl to jeden z těch, kteří navštěvují své nemocné v běhu, pletou si nemoc, kterou právě*

¹⁴⁵ Voltaire. *Prostřáček*, in: Voltaire. *Romány a povídky*. s. 295.

¹⁴⁶ Tamt., s. 308.

¹⁴⁷ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 47.

¹⁴⁸ Voltaire. *Prostřáček*, in: Voltaire. *Romány a povídky*. s. 323.

*viděli, s nemocemi, které vidí, a jen tak naslepo provozují vědu, která má své nejistoty a nebezpečí i při zdravém, zralém a uváženém úsudku.*¹⁴⁹

Stejně jako v *Candidovi* zde Voltaire naráží na otázku zla. A to jak v podobě náboženských válek, tak lidských vášní i dobrých skutků, které jsou místo odměnění potrestány. „*A vždycky jsem pozoroval, že největší zármutek je plodem naší zběsilé chamtivosti.*“¹⁵⁰

Veselý ve své studii uvádí, že *Prostřáček* je sice ostrou kritikou francouzské společnosti, ale končí smířlivě a možná dokonce s kouskem optimismu v závěru.¹⁵¹ Existuje ale i možnost číst závěr ironicky. Společnost přišla o morálně dobrého člověka, po kterém zůstalo prázdné místo. A i když rány zhojí čas, není přece možné tuto ztrátu anulovat náušnicemi nebo krabičkou čokolády. „*Versailleská pobožnůstkářka si nechala diamantové náušnice a ještě dostala krásný dar.*“¹⁵² I Pearson uvádí, že způsob jakým *Prostřáček* na konci příběhu reaguje na smrt své milé je povrchní.¹⁵³ Starý Gordon přijal za své nové heslo. „*Neštěstí je k něčemu dobré.*“¹⁵⁴ Uvědomuje si ale, že mnoho lidí na světě takto věci nevidí. Celkem přijatelný závěr je tedy hned zpochybněn. „*Neštěstí není dobré k ničemu.*“¹⁵⁵

¹⁴⁹ Voltaire. *Prostřáček*, in: Voltaire. *Romány a povídky*. s. 348.

¹⁵⁰ Tamt., s. 346.

¹⁵¹ VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*. s. 49.

¹⁵² Voltaire. *Prostřáček*, in: Voltaire. *Romány a povídky*. s. 354.

¹⁵³ PEARSON, R.: *Introduction*, in: Voltaire: *Candide and Other Stories*. s. 34. Přel. z: „*But the abrupt way in which the Ingenu's reaction to Saint-Yves's death is passed over and the rather perfunctory form of prize-giving.*“

¹⁵⁴ Voltaire. *Prostřáček*, in: Voltaire. *Romány a povídky*. s. 354.

¹⁵⁵ Tamt., s. 354.

8. ZÁVĚR

Ve své práci jsem představila kontext Voltairova filozofického a společenského působení, jeho románovou a povídkovou tvorbu a zaměřila jsem se především na rozbor tří Voltairových prozaických děl, a to *Candide*, *Micromegas* a *Prostřáček*. Všechna tři díla jsem označovala jako povídky, ačkoliv specifikace žánru u těchto Voltairových děl je nejasná a jsem si vědoma, že někteří autoři díla *Candide* nebo *Prostřáček* považují za krátký román. V těchto třech povídkách jsem našla literární ztvárnění řady Voltairových obecně známějších témat: kritiku náboženství a církve, kritiku fanatismu, dogmatismu i společenských poměrů ve Francii, snahu o zpochybnění předchozích filozofických systémů a reflexi nových objevů.

Na povídce *Candide* se snažím ukázat kromě výše uvedeného i obecné postupy Voltairovy práce v narativní próze. Radikální schematizaci postav i světa, typy postav, které Voltaire používá, svět konstruovaný přesně podle Voltairových potřeb, důraz na kontrast mezi dobrem a zlem, nevinností a zhýralostí. K tomu jsem použila především podrobnou studii Jindřicha Veselého, mnoho užitečných informací bylo dostupných také ze studie Antonína Zatloukala. Jejich interpretace se ukázala v mnoha ohledech stejná. Stejný názor měli na schematizaci Voltairových postav i na výstavbu světa, podobně se stavěli i k otázce zla v povídce *Candide*. Přestože dostupná sekundární literatura se věnuje nejpodrobněji *Candidovi*, z četby dalších povídek bylo zřejmé, že zde popsané rysy Voltairova psaní lze použít pro interpretaci celé skupiny povídek.

Studiem sekundární literatury i vlastní četbou Voltairových próz docházím k závěru, že sjednocujícími motivy *Candida*, *Prostřáčka* a *Micromegy* jsou cizinectví a putování. V *Candidovi* a *Prostřáčkovi* je svět vystavěn jako naprostý kontrast k povaze hlavních postav. Morálně čistá a nevinná postava je nucena zakusit nesnesitelný svět. Tyto dvě povídky tedy sjednocuje navíc motiv výskytu zla ve světě. Skrze tyto motivy a obecné postupy uplatněné ve Voltairově narativní próze, předkládá Voltaire čtenáři kritické teze, ale i vlastní filozofii. Ve všech povídkách je kladen důraz na přátelství a lásku. Tyto hodnoty jsou Voltairom vyzdvihovány a tak zpravidla, zejména v *Candidovi* a *Prostřáčkovi*, prostupují celým příběhem. Další čeho si můžeme všimnout, je neustálá lidská nespokojenost.

Ve všech třech povídkách jsou lidé nespokojeni a v povídce *Micromegas*, jsou nespokojené i mimozemské bytosti, vybavené mnohem více smysly než lidé.

V povídce Candide a Micromegas je velmi znatelná kritika předešlých filozofických systémů. S kritikou feudálního systému ve Francii se setkáme ve všech povídkách, stejně jako s obrazy náboženské netolerance a význam mají samozřejmě i Voltairovy variace motivu cizinectví. Candide cestuje po celé zemi a každá země ho něčím udivuje. Micromegas cestuje vesmírem, a když narazí na Zemi, je dokonce překvapen. Prostřáček pochází z úplně odlišné kultury Indiánů - to vše je ostnem proti lidské sebestřednosti a odkazem k tomu, že naše kultura, víra a způsob života není jediný možný a nemá absolutní platnost.

Když se podíváme na problémy, které Voltaire popisoval, že mnohé z nich, souží naši společnost dodnes a budou zřejmě i nadále. Stejně jako v 18. století i dnes se ve světě vyskytují války kvůli netoleranci a kvůli náboženství. I dnes nalezneme ve státních institucích špatné a bezcharakterní jednání. Stejně jako tehdy lidé hledají odpověď na otázku lidského štěstí a jsou stále nespokojeni. Povídka Candide nakonec i nám dává praktickou radu, jak lze harmonie a štěstí dosáhnout.

9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura:

Voltaire: *Výbor z díla*. 2. vyd. Přeložila H. Horská. Praha : Svoboda, 1989. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0009-X.

Voltaire: *Filosofický slovník*. Praha : Votobia, 1997. Velká řada. ISBN 80-7220-061-5.

Voltaire: *Candide*, in Voltaire: *Romány a povídky*. 1. vyd. Přeložil J. KOPAL, Praha : SNKLHU, 1960. Knihovna klasiků, sv. 1. s. 165-246.

Voltaire: *Micromegas*, in Voltaire: *Romány a povídky*. 1. vyd. Přeložil J. KOPAL, Praha : SNKLHU, 1960. Knihovna klasiků, sv. 1. s. 125-138.

Voltaire: *Prostáček*, in Voltaire: *Romány a povídky*. 1. vyd. Přeložil J. KOPAL, Praha : SNKLHU, 1960. Knihovna klasiků, sv. 1. s. 293-348.

Sekundární literatura:

AUERBACH, E. *Mimesis*. Zobrazení skutečnosti v západoevropských literaturách. 2. vyd. Praha : Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0738-3.

BONDY, E. *Evropská filosofie XVII. Století*. Praha : Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1996. Vokno. Poznámky k dějinám filosofie. 6. ISBN 80-85239-31-0.

CORETH, E. *Filozofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. Dějiny filosofie, 3. Díl. ISBN 80-7182-1195.

ČECHÁK, V. *François Marie Arouet – život a dílo*. In: Voltaire. *Výbor z díla*. 2. vyd. Přeložila H. Horská. Praha : Svoboda, 1989. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0009-X. s. 7-39.

ČERNÝ, V. *Studie ze starší světové literatury*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1969. Ypsilon, sv. 9.

HOLZBACHOVÁ, I. *Příspěvky k dějinám francouzské filozofie společnosti*. 2. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2011. 168 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně, č. 397. ISBN 978-80-210-5530-8.

KELLY, M. *Encyclopedia of Aesthetics*. New York : Oxford University, 1998. ISBN 19511307-5.

KOPAL, J. *Dějiny francouzské literatury*. 1 vyd. Praha : Melantrich, 1949.

PEARSON, R.: Introduction, in: Voltaire: *Candide and Other Stories*. [online]. Oxford World's Classics, 2006. ISBN 0-19-280726-9. Dostupné z: <http://m.friendfeed-media.com/>

ROY, C. *Eseje o francouzské literatuře*. 1. vyd. Přeložil P. PUJMAN, Praha : Československý spisovatel, 1964. Dílna, sv. 19.

RÖD, W. *Novověká filosofie. Sv. II. Od Newtona po Rousseaua*. 1. vyd. Přeložil J. KARÁSEK, Praha : Oikoymenh, 2004. ISBN 80-7298-109-9.

SVITÁK, I. *Humanista Voltaire*. In: *Voltaire - myslitel a bojovník*. Filosofie náboženství I. Praha : SNPL, 1957. Živé odkazy. Ř. 2 ; sv. 19.

ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*. 1. vyd. Plzeň : Západočeská univerzita, 2009. ISBN 978-80-7043-822-0.

VESELÝ, J. *Studie z francouzského osvícenství*, 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003. Acta Universitatis Carolinae. ISBN 80-246-0441-8.

ZATLOUKAL, A. *Studie o francouzském románu*. Olomouc : Votobia, 1995. ISBN 80-7198-032-3.

10. RESUMÉ

Název práce: Charakteristika a rozbor Voltaireovy narativní tvorby

Klíčová slova:

filozofie osvícenství
filozofická povídka
kritika
tolerance
svoboda
francouzská literatura
literární interpretace

Předmětem mojí práce je rozbor narativní prózy jednoho z významných myslitelů osvícenství, Voltaira. Převážná část práce je věnována rozboru tří konkrétních povídek a to Candide, Prostřáček a Micromegas.

Na povídce Candide se snažím ukázat, jakých principů Voltaire používá při psaní narativní prózy, například co se výstavby světa nebo schematizace postav týče. Přestože dostupná sekundární literatura se věnuje nejpodrobněji Candidovi, z četby dalších povídek je zřejmé, že zde popsané rysy Voltaireova psaní lze použít pro interpretaci celé skupiny povídek.

V rozboru se snažím upozornit i na to, že v povídkách hrají roli témata jako kritika náboženství, především církve, fanatismu, dogmatismu, společenských poměrů ve Francii, ale i fascinace vědami, obdiv k Anglii a reflexe zeměpisných a přírodovědných objevů.

Resumé

Title of the thesis: Voltaire: Analysis of his Narrative Prose

Key words:

philosophy of the Enlightenment

philosophical story

criticism

toleration

liberty

French literature

literary interpretation

The topic of my work is analysis of narrative prose of Voltaire – one of the important thinkers of the Enlightenment. The main part of the work is devoted to analysis of three concrete tales – namely *Candide*, *L'Ingénu* and *Micromégas*.

Using *Candide* novel I try to show which principles Voltaire used during narrative prose writing, for example construction of the world or characters schemes. In spite of the fact that available secondary literature devotes to *Candide* most detailed, from reading of his other stories is obvious that the features of Voltaire's writing described here can be used for interpretation of the whole group of his tales.

In my analysis, I try to point out that in his stories, themes such as criticism of religion, primarily Church, fanaticism, dogmatism, social conditions in France, but even fascination with science, admiration for England and reflection of geographic and discoveries of natural science, play their role.